

Deszczyński, Marek Piotr

Polski eksport sprzętu wojskowego w okresie międzywojennym : (zarys problematyki)

Przegląd Historyczny 85/1-2, 75-113

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Polski eksport sprzętu wojkowego w okresie międzywojennym (Zarys problematyki)

Niemal nazajutrz po klęsce wrześniowej, wśród rozmaitych oskarżeń wysuwanych przeciwko *ancien régime'*owi pojawił się zarzut mówiący o sprzedaży za granicę jeszcze wiosną i latem 1939 r. uzbrojenia potrzebnego polskiej armii, podczas gdy we Wrześniu nad Polską prawie bezkarnie operowały samoloty Luftwaffe, a naszą piechotę rozjeżdżały niemieckie czołgi. Odpowiedzialnością za ten proceder, mający — jak sugerowano — być jedną z przyczyn odniesionej porażki, obciążano Naczelnego Wodza marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza, szefa Sztabu Głównego gen. bryg. Wacława Stachiewicza, ministra spraw wojskowych gen. dyw. Tadeusza Kasprzyckiego oraz ich bezpośrednich podwładnych. Eksploatowane przez otoczenie nowego premiera i Naczelnego Wodza gen. dyw. Władysława Sikorskiego, przesadzone i częstokroć przeinaczone dane na ten temat miały uzasadniać — pośród innych przywołanych jednostkowych faktów lub ukutych na poczekaniu mitów — tezę o niedołęstwie, czy wręcz głupocie władz wojskowych przedwrześniowej Polski¹.

Pierwsze rzeczowe informacje o sprzedaży broni za granicę, przekazywali ludzie odpowiedzialni za stan polskiego potencjału obronnego. Jednakże wyjaśnienia internowanego w Rumunii byłego II wiceministra spraw wojskowych gen. bryg. inż. Aleksandra Litwinowicza² nie mogły dotrzeć do szerszych kręgów. Dopiero zamieszczone na łamach prasy emigracyjnej artykuły ppłk. Władysława Ostrowskiego³, płk. dr. Tadeusza Felsztyna⁴ i innych oficerów zaznajomiły opinię publiczną na obczyźnie z tym zagadnieniem. Potwierdziły one m.in. pogłoski — przytoczone np. w głośnej książce Stanisława Cata-Mackiewicza⁵ — o zakro-

¹ Zob. np. M. Sokolnicki, *Dziennik ankarcki 1939-1946* t. I, Londyn 1965, s. 45; I. Modelski, *Wojskowe przyczyny klęski wrześniowej (Próba syntezy)*, cz. 1, „Zeszyty Historyczne” nr 93, (Paryż) 1990, s. 114, 132, 134, 154; J. Szembek, *Diariusz wrzesień — grudzień 1939* (oprac. B. Grzelonicki), Warszawa 1989, s. 74, 126.

² W obozie Targowiste wygłosił on cykl prelekcji o polskich materiałowych przygotowaniach do wojny.

³ W. Ostrowski, *Jeszcze o przyczynach klęski*, „Wiadomości Polskie” (Londyn), 1942, nr 1.

⁴ T. Felsztyn, *Uzbrojenie piechoty w czasie dwudziestu lat niepodległości*, „Bellona” (Londyn), 1955, nr 2 wspomina o swym artykule poświęconym eksportowi zamieszczonym w czasopiśmie „W drodze” (Jerozolima), 1944, nr 23.

⁵ S. Mackiewicz (Cat), *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939*, Warszawa 1989 (wyd. Głos), s. 298-299.

jonych na szerszą skalę dostawach materiału wojennego dla walczących z rebelią gen. Francisco Franco wojsk republikańskiego rządu Hiszpanii i przedstawiły motywy eksportu sprzętu wojskowego.

Omawiany w niniejszym artykule problem poruszyły szereg razy powojenne publikacje emigracyjne. Syntetycznie ujęli rzecz wydawcy „Polskich Sił Zbrojnych w Drugiej Wojnie Światowej”⁶, a marginesowo m.in. gen. bryg. pil. inż. Ludomił Rayski, gen. bryg. Józef Wiatr, gen. dyw. pil. dr Józef Zajac i inni⁷. Autorzy w większości zgodni byli co do tego, że produkcja sprzętu na zamówienie zagraniczne i wywóz przestarzałego uzbrojenia były działaniami słusznymi, aż do momentu ujawnienia przez III Rzeszę agresywnych zamiarów wobec Polski (czyli do marca 1939 r.). Spory wywoływała za to sprawa dostaw deficytowych w wojsku polskim wzorów broni dokonywanych po tym terminie.

Pierwszą w literaturze krajowej (i najobszerniejszą dotąd pozycją na ten temat) była wydana w 1956 r. książka Wiesława Górnickiego⁸. Na podstawie przejranych przedwojennych archiwaliów, autor oskarżył w niej wojskowy i cywilny *establishment* II Rzeczypospolitej, oraz spółkę SEPEWE, o graniczące ze zdradą osłabianie możliwości obronnych państwa. Swoją opowieść ilustrował wyrwanymi z historycznego kontekstu faktami tak, by pasowały do nader tendencyjnych sądów.

Następną krajową publikacją traktującą o problemie eksportu przez Polskę sprzętu wojskowego był tekst Eugeniusza Stachurskiego⁹. Jego wartość jednakże poważnie obniżają liczne błędy rzeczowe i ortodoksyjnie „klasowa” ocena międzywojennej rzeczywistości.

Próby usystematyzowania wiadomości dotyczących tej sprawy dokonał Piotr StawECKI we wstępie i aneksach do ogłoszonego przez siebie w 1963 r. na łamach „Wojskowego Przeglądu Historycznego” sprawozdania zarządu spółki SEPEWE za rok 1938¹⁰. Przeprowadzone przez niego studia przyniosły wiele trafnych ustaleń, chociaż wydane oceny brzmią — jak się wydaje — zbyt surowo.

Mimo upływu ponad trzydziestu lat niewielu historyków poszło tym tropem. Kwestię eksportu omawiali pobocznie (i przeważnie nieściśle) Tadeusz Gra-

⁶ *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej t. I: Kampania wrześniowa 1939, cz. 1, Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951, s. 200-205 (dalej PSZ).

⁷ L. Rayski, *Słowa prawdy o lotnictwie polskim 1919-1939*, Londyn 1948, s. 45-47, 68-72; J. Wiatr, *Przyczynki do historii materiałowego przygotowania do obrony Polski w latach 1921-1939*, „Bellona” (Londyn), 1959, nr 3, s. 243, 248; tenże, *Możliwości przygotowania do wojny w okresie dwudziestolecia*, „Kultura” (Paryż), 1961, nr 7, s. 176; J. Zajac, *Dwie wojny. Mój udział w wojnie o niepodległość i w obronie powietrznej Polski*, Londyn 1964, s. 164, 276, 428 i in.; K. Morawski, *Wspomnienia z pracy w Ministerstwie Skarbu*, „Kultura” (Paryż), 1950, nr 2-3, s. 171, 184-185; relacje gen. Litwinowicza, gen. dyw. Janusza Głuchowskiego, płk. Felsztyna, płk. inż. Kazimierza Kieszniewskiego, [w:] *Materiały do zagadnienia przemysłu wojennego w Polsce w latach 1919-1939*, „Niepodległość” (Londyn) t. VI (1958), s. 155-187; W. Stachiewicz, *Pisma t. I, Przygotowania wojenne w Polsce 1935-1939*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), 1977, nr 40, s. 87-88.

⁸ W. Górnicki, *Trzy skandale*, Warszawa 1956, s. 8-82 i in.

⁹ E. Stachurski, *Eksport wyrobów polskiego przemysłu zbrojeniowego w latach 1926-1939*, „Wojsko Ludowe”, 1962, nr 3, s. 58-65.

¹⁰ P. StawECKI (oprac.), *Przyczynek do historii polskiego przemysłu zbrojeniowego. Sprawozdanie zarządu spółki akcyjnej SEPEWE za rok 1938*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1963, nr 1, s. 284-310.

bow ski, Eugeniusz Kozłowski, Kazimierz Krzyżanowski, i inni¹¹. Poświęcone najnowszej polskiej historii wojskowej wydawnictwa zbiorowe, jak i wydane ostatnio istotne dla dziejów gospodarki i obronności II Rzeczypospolitej prace Jerzego Gołębiowskiego i Andrzeja Rzepniewskiego¹² powtarzają zazwyczaj dawne, przeważnie bardzo krytyczne oceny działalności spółki SEPEWE i motywów eksportu. Tylko Seweryn Ajzner¹³ w swej książce poświęconej stosunkowi Polski do wojny domowej w Hiszpanii zaprezentował na ogół właściwie — co m.in. było wynikiem szerszych badań archiwalnych — kwestię sprzedaży polskiej broni rządowi madryckiemu. Problem ten poruszył także, publikując cenne archiwalia, Marian Zgórnika¹⁴.

Mimo wagi problemu, dotyczącego przecież zagadnień kluczowych dla polityki gospodarczo-wojskowej Polski przedwrześniowej, kompleksowe badania nad nim podjęto dopiero w ostatnich latach¹⁵. Ich owocem jest m.in. niniejszy artykuł, mający na celu przedstawienie przyczyn podjęcia wywozu uzbrojenia, ogólnej charakterystyki przedsięwzięć w tej dziedzinie i ich rezultatów.

*

Po zakończeniu wojen z lat 1918-1920 armia odrodzonej Rzeczypospolitej stanęła przed zadaniem reorganizacji swej struktury, oraz ujednoczenia i unowo-

¹¹ T. Grabowski, *Inwestycje zbrojeniowe w gospodarce Polski międzywojennej*, Warszawa 1963, s. 189-197; por. też recenzję P. Staweckiego, *O polskim przemyśle zbrojeniowym w 20-lecie międzywojennym. W związku z książką Tadeusza Grabowskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1964, nr 2, s. 384-385; tenże, *Z dziejów przemysłu wojennego w II Rzeczypospolitej*, cz. 1-2, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1971, nr 1, s. 274-298 i nr 3, s. 254-255; E. Kozłowski, *Wojsko Polskie 1936-1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1974, wyd. II, s. 96, 259-268, 337-344; K. Krzyżanowski: *Wydatki wojskowe Polski w latach 1918-1939*, Warszawa 1976, s. 120-122; W. Leszkowicz: *Przemysł zbrojeniowy w Warszawie [w:] Wielkie zakłady przemysłowe Warszawy*, Warszawa 1978, s. 173-176; E. Frejtag-Mika, W.M. Putkiewicz, *Komercjalizacja przemysłu zbrojeniowego w tworzeniu potencjału obronno-ekonomicznego Polski międzywojennej*, PH t. LXXI, 1980, z. 3, s. 540-541.

¹² *Polski Czyn Zbrojny w II wojnie światowej t. I: Wojna Obronna Polski 1939*, Warszawa 1979, s. 109-111 (dalej: PCZ); *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864-1939*, Warszawa 1990, s. 638, 660-662 (dalej: ZDWP); autorami rozdziałów nawiązujących do kwestii eksportu materiału wojennego są P. Stawecki i A. Rzepniewski. J. Gołębiowski, *Sektor państwowy w gospodarce Polski międzywojennej*, Warszawa - Kraków 1985, s. 136-138; tenże, *Przemysł wojenny w Polsce 1918-1939*, Kraków 1990, s. 163-165 i in. (tam odnotowano pozytywne eksportu materiału wojennego); A. Rzepniewski, *Wojsko Polskie wobec perspektywy zagrożenia wojennego (13 maja 1935 - 31 sierpnia 1939 r.)*, Warszawa 1992 (Wojskowy Instytut Historyczny), powiel., cz. 1, s. 184-185, 300-304, cz. 3, s. 74, 136-138.

¹³ S. Ajzner, *Polska a wojna domowa w Hiszpanii 1936-1939*, Warszawa 1968, s. 28-52.

¹⁴ M. Zgórnika, *Wojna domowa w Hiszpanii w oświetleniu polskiego rządowego piśmiennictwa politycznego i wojskowego 1936-1939*, „Studia Historyczne”, 1983, z. 3, s. 442-459.

¹⁵ Publikowany tekst powstał na podstawie oczekującego na wydawcę opracowania pt. *Polski eksport broni i sprzętu wojskowego w okresie międzywojennym*, Warszawa 1992. Wyciąg z niego ukazał się jako artykuł pt. *Polski eksport uzbrojenia a interes państwa (doświadczenia okresu międzywojennego)*, [w:] *Państwo, społeczeństwo i gospodarka. Proces przekształceń systemowych*, Warszawa 1993 (Szkoła Główna Handlowa), na prawach rękopisu, s. 167-179. Zob. też artykuł Wojciecha Mazura, zajmującego się problematyką wywozu sprzętu wojskowego do krajów bałkańskich, pt. *Eksport polskiego sprzętu wojennego w okresie międzywojennym — kierunki i motywacje*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, MCLII 1994, Prace Historyczne, z. 112 (w druku).

czesnienia posiadanego uzbrojenia i sprzętu. Siły zbrojne młodego państwa odziedziczyły bowiem po zaborcach i okupantach, zdobyły w trakcie działań wojennych, wreszcie zakupiły za granicą broń niesłychanie różnorodną. To poważnie komplikowało system szkolenia, zaopatrywania w amunicję i części zamienne, organizacji napraw, itd.

Aby zapewnić unifikację sprzętu potrzebne były decyzje doraźne i długofalowe. Do pierwszej kategorii posunięć należał wybór standardowych typów broni, w które docelowo miano wyposażyc wojsko i dokonanie przesunięć posiadanego uzbrojenia w jednostkach, by zminimalizować — przynajmniej na szczeblu taktycznym — problem jego różnorodności. Nie odpowiadającą przyszłym standardom część sprzętu wymieniono na mocy umów dwustronnych z armiami niektórych państw Europy Środkowej. Materiał zupełnie nietypowy i niesprawny po wycofaniu z linii kierowany był do składnic uzbrojenia, a częściowo przekazywany formacjom paramilitarnym.

Ponieważ kilka transakcji wymiennych, podobnie jak i prowadzone na zachodzie Europy rokowania o zakup broni poniemieckiej i używanej francuskiej, nie przyniosły rezultatu, rozwiązanie kwestii unifikacji sprzętu mogły zapewnić tylko zakupy nowego uzbrojenia. Przeciwno importowi przemawiał zły stan finansów Polski (co uniemożliwiało zapłatę gotówkową lub nie pozwalało uzyskać odpowiednich kredytów) a także złe doświadczenia lat wojen o granice, kiedy to strajki w Niemczech, Czechosłowacji i Wolnym Mieście Gdańsku przejściowo sparaliżowały transport uzbrojenia z państw zachodnich. Można było oprzeć się na zakupach krajowych, lecz... w Polsce przemysł obronny (poza paroma doraźnie zaangażowanymi do produkcji na potrzeby wojska zakładami) właściwie nie istniał¹⁶.

W rezultacie zdecydowano się na rozwiązanie mieszane. Wyposażenie armii oparto na imporcie, ale tylko do czasu uruchomienia rodzimej wytwórczości jak największej ilości typów uzbrojenia. Pierwsze nowoczesne krajowe fabryki zbrojeniowe powstały już na początku lat dwudziestych. Ale niemal od momentu podjęcia w Polsce produkcji sprzętu wojskowego na większą skalę ujawniła się charakterystyczna dla całej historii przemysłu obronnego II Rzeczypospolitej dysproporcja między możliwościami produkcyjnymi fabryk, a niewielką zdolnością nabywczą Ministerstwa Spraw Wojskowych (określaną z kolei stanem budżetu państwa). Różnica ta w założeniu powinna była umożliwić w razie konfliktu zbrojnego dostarczenie wojsku znacznie większych niż w okresie pokoju ilości materiału wojennego. Podobnie rozwiązano sprawę produkcji wojennej np. we Francji czy Wielkiej Brytanii. Wydaje się jednak, że na gruncie polskim (czego dowiódł przebieg kampanii wrześniowej) były to założenia niesłuszne¹⁷.

¹⁶ J. Gołębiowski, *Przemysł wojenny*, s. 14-16, 41, 42, 55, ZDWP, s. 443, 451, 454; Z. Gwóźdź, P. Zarzycki, *Polskie konstrukcje broni strzeleckiej*, Warszawa 1993, s. 11-18; A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1986, s. 119, 161-162, J.B. Cynk, *Wrzesień 1939, Siły lotnicze Polski i Niemiec*, Warszawa 1989, s. 15; R. Szujański, *Polska broń pancerna 1939*, Warszawa 1989, wyd. 2, s. 41, 45, 46. W latach 1923-1924 Polska zawarła łącznie 9 umów o wymianę uzbrojenia z Estonią, Finlandią, Jugosławią, Lotwą i Rumunią uzyskując z tego tytułu ponad 100 000 karabinów i karabinków, prawie 4 500 karabinów maszynowych, ponad 300 dział polowych, amunicję i inny potrzebny materiał.

¹⁷ Centralne Archiwum Wojskowe, [dalej: CAW] II/6/5: T. Cyprian, Służba uzbrojenia, Przemysł, mps, cz. I, s. 4-8, 87-90; Wojskowy Instytut Historyczny, Dział Dokumentacji Naukowej

Zaprogramowane stałe, niepełne wykorzystanie mocy wytwórczych powstających zakładów (w przeważającej większości będących własnością państwa) musiało oznaczać przyjmowanie obstalunków pozarządowych lub okresowe zawieszanie produkcji. Dla skarbu II Rzeczypospolitej finansowanie nie pracujących fabryk byłoby obciążeniem zbyt wielkim. Także względy wojskowe wykluczały tę ewentualność. Uruchomienie tzw. produkcji ubocznej na rynek krajowy i przyjmowanie zamówień zagranicznych na materiał wojenny stało się zatem — w ramach istniejących założeń przygotowań obronnych — praktyką wymuszoną, przybierającą w ekstremalnych wypadkach charakter „wyrzedaży głodowej”¹⁸.

Eksport mógł nie przynosić zysków. Jego celem było przede wszystkim maksymalne obniżenie ponoszonych przez budżet kosztów utrzymania przemysłu obronnego w stanie gotowości mobilizacyjnej. Nawet sprzedaż broni ze stratą dawała korzyści dodatkowe: ożywiała koniunkturę w przemysłach pokrewnych, czasowo zmniejszała bezrobocie, pozwalała utrzymać kadrę wykwalifikowanych pracowników (a nawet przeszkolić nowych), zmniejszała jednostkowe koszty produkcji, sprzyjała podnoszeniu jakości asortymentu i obniżaniu jego cen. Dzięki zagranicznym zamówieniom możliwe było również odnawianie zapasów mobilizacyjnych wojska. W krajach nabywających sprzęt inicjatorzy akcji eksportu oczekiwali też profitów natury ogólnogospodarczej i politycznej¹⁹.

Zrozumiały był także eksport sprzętu starego (tzw. stoków). Wymagające specjalnego składowania — jak to trafnie ujął Stanisław Truszkowski — „zbiory

I/3/109: S. F e r e t, *Organizacja polskich sił zbrojnych 1918-1939*, Warszawa 1971, mps, s. 87; K. M o r a w s k i, op. cit., s. 184, 185; J. G o ł ę b i o w s k i, *Przemysł wojenny*, s. 19; T. G r a b o w s k i, op. cit., s. 41, 189, 190; A. K o n s t a n k i e w i c z, op. cit., s. 60-61.

¹⁸ AAN, Oddział II Sztabu Generalnego, 617.78: Odpis protokołu L. 1248/II. tjn. Dep. X PW 1926 z konferencji międzyministerialnej w sprawie eksportu przemysłu wojennego z 28 maja 1926; CAW, Szef Sztabu Głównego I/303.1.106: Notatka z 16 czerwca 1937 dla zastępcy szefa SG w sprawie minimalnego zatrudnienia w przemyśle wojennym; Oddział I SG I/303.3.426: Referat O I SGen. L. 9482/Mob.Mat. z 23 listopada 1926, pismo szefa Dep. X MSWojsk. L. 1248/26 II Dep. X Tj. z 10 maja 1926 do szefa SGen.; Państwowe Wytwórnice Uzbrojenia I/363.2.283: Projekt uzasadnienia wniosku MSWojsk. L. 1976/BOA PW Tj. z listopada 1928 r. na Komitet Ekonomiczny Ministrów w sprawie przyznania PWU dotacji i kredytów; II/6/5: T. C y p r i a n, cz. I, s. 88, 89, 101, 104; *Materiały do zagadnienia przemysłu wojennego*, op. cit., s. 166, 175 (relacja gen. Litwinowicza); L. R a y s k i, op. cit., s. 45; T. G r a b o w s k i, op. cit., s. 189; J. G o ł ę b i o w s k i, *Przemysł wojenny*, s. 71, 87, 90, 92; E. K o z ł o w s k i, op. cit., s. 259; PSZ., s. 201; Z. S z e m p l i ń s k i, *Państwowy przemysł wojenny a przedsiębiorczość prywatna*, „Gospodarka Narodowa”, 1937, nr 3. Produkcja uboczna na rynek krajowy obejmowała broń myśliwską, sportową i krótką, rozmaite narzędzia, przyrządy i maszyny, kłódki, zamki, maszyny do pisania, rowery, górnicze materiały wybuchowe, półfabrykaty chemiczne, itp. Ten dział wytwórczości stanowił np. w PWU w okresie 1927-1938 ok. 5,7% wartości całej produkcji — por. CAW, PWU I/363.2.69: Załącznik za rok 1938, faktura PWU za lata 1927-1938.

¹⁹ CAW, O I SG I/303.3.426: Referat O I na konferencję dla ustalenia zasad wojskowej polityki przemysłowej, oraz całokształtu inwestycji w przemyśle wojennym z 18 maja 1931; PWU I/363.2.19: Protokół z 62. posiedzenia Rady Administracyjnej PWU z 26 lutego 1932; II/6/5: T. C y p r i a n, cz. II, s. 151, 164; WIII, I/3/109: S. F e r e t, s. 149. Należy podkreślić, że dostawy dla wojska miały w teorii priorytet przed umowami eksportowymi. W podpisywanych kontraktach znajdowały się zapisy pozwalające przeciąć sprzęt wytwarzany dla zagranicy, jeśli wymagałaby tego sytuacja międzynarodowa, a zezwolenia na ich zawarcie Oddział I SG udzielał pod warunkiem, iż wykonanie dostawy nie opóźni realizacji zamówień armii. E. K o z ł o w s k i, op. cit., s. 259 w sposób nieprzekonujący poddaje to krytyce.

zbyt liczne dla muzeum, a za mało liczne dla zbrojowni” stanowiły faktycznie dla armii balast. Uzyskane ze sprzedaży stoków sumy, obrócone na zakup nowego — choć naturalnie w mniejszej ilości — materiału, lepiej służyły interesom obrony kraju niż magazynowanie tej „kolekcji”²⁰.

*

Początkowo trudno było liczyć na zagraniczny zbyt produktów naszego przemysłu zbrojeniowego. Aby mogło do tego dojść, musiały upłynąć lata przygotowań, w trakcie których polskie towary powinny były wykazać się wysokimi walorami technicznymi i użytkowymi oraz jakością wykonania. Należało co najmniej dorównać pod tym względem wymaganiom konkurencji, która niechętnie witała nowego i nie znanego w świecie rywala. Trudno było oczekiwać, że państwa Europy Zachodniej — same w większości dysponujące rozwiniętą wytwórczością zbrojeniową — zechcą kupować sprzęt wojskowy w Polsce. Dlatego od początku akcji eksportu polskiego uzbrojenia nowej fabrykacji na podstawowy obszar — używając ówczesnej terminologii — ekspansji przewidziano Bałkany. Państwa tego regionu albo nie posiadały wcale własnego przemysłu obronnego, albo stał on na jeszcze niższym stopniu rozwoju niż polski. Ich armie zatem opierały swe zaopatrzenie w znacznym stopniu na imporcie²¹.

Wiosną 1924 r. szef Departamentu X (Przemysłu Wojennego) MSWojsk. gen. bryg. pil. Włodzimierz Ostoja-Zagórski rozpoczął starania o ewentualne uczestnictwo nie ukończonej jeszcze Państwowej Wytwórni Prochu i Materiałów Kruszących w przetargu na dostawę prochu czarnego dla Rumunii. Z powodu opóźnień w budowie zakładów nie doszło do wzięcia udziału w konkursie. W tym czasie władze wojskowe zastanawiały się również nad uczestnictwem polskiego przemysłu zbrojeniowego (zapewne Zakładów Amunicyjnych „Pocisk” SA) w zabiegach o sprzedaż temu krajowi amunicji karabinowej i artyleryjskiej, a sam Bukareszt zwrócił się z zapytaniem o sprzęt łączności. Pierwsze eksportowe zamówienie uzyskały w połowie 1926 r. Polskie Zakłady Chemiczne „Nitrat”. Na jego mocy miały dostarczyć 35 t trotylu²².

W Jugosławii pierwsze kroki uczyniono w 1925 r., kiedy na wyrażone przez tamtejsze koła wojskowe zainteresowanie polskimi wyrobami „Pocisk” i Spółka Akcyjna Fabryk Metalowych „Norblin, Bracia Buch i T. Werner” stanęły do konkursu na dostawę amunicji karabinowej. Belgrad zaoferował zapłatę oprocen-

²⁰ CAW, Kancelaria Sztabu Głównego I/303.2.12: Referat O I SGen. L. 2480/Mob.mat. z 18 maja 1927, pisma Dep. X MSWojsk. L. 110/tj. II 27 ze stycznia 1927 r. do Departamentu Uzbrojenia MSWojsk. (odpis) i L. 1263/27 tj. II Dep. X z 10 maja 1927; PSZ, s. 201; K. K r z y ż a - n o w s k i, op. cit., s. 120; S. T r u s z k o w s k i, *Wojsko Polskie w latach 1936-1939*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1967, nr 3, s. 302-303.

²¹ AAN, O II SGen. 617.78: Odpis protokołu...; Z. D r e s z e r, *Rozwój gospodarczy Polski a jej stanowisko mocarstwowe*, „Droga”, nr 6, s. 13.

²² AAN, O II SGen. 617.78: Odpis protokołu...; CAW O I SG I/303.3.346: Pismo szefa Dep. X MSWojsk. L. 1248/26 II Dep. X Tj. z 10 maja 1926 do szefa SGen.; O II SG Wydział Ogólny t. 41: Odpis pisma Dep. X MSWojsk. z 8 kwietnia 1924 do attaché wojskowego w Bukareszcie; Biuro Ścisłej Rady Wojennej 303.12.3: Depesza attaché wojskowego w Bukareszcie z 25 czerwca 1924 do SGen., odpis referatu Dep. III MSWojsk. na temat ewentualnej dostawy amunicji do Rumunii; W. M a z u r, op. cit., s. 53 stwierdza, że próby zainteresowania Rumunii polskim materiałem wojennym datują się od 1922 r.

townymi bonami państwowymi, co jednak nie odpowiadało polskim firmom. W rezultacie zamówienie otrzymała wytwórnia czechosłowacka. Z podobnych względów upadł projekt wykonania przez koncern Państwowych Wytwórni Uzbrojenia 25 000 karabinów wz.98 Mauser. Resort obrony Królestwa SHS wyniósł z tych daremnych usiłowań przekonanie o niesolidności polskich kontrahentów²³.

Fiaskiem zakończyły się też podjęte w latach 1924 -1926 próby penetracji rynku tureckiego. W rozmowach Ankary z agentem kilku polskich przedsiębiorstw przemysłowych i nieoficjalnym przedstawicielem Departamentu X MSWojsk. płk. w st.sp. Leonem Bobickim podniesiono ofertę budowy przez firmę „Protekta” Sp. z o. o. wytwórni masek przeciwgazowych i instytutu chemicznego. Ale MSWojsk. (będące akcjonariuszem „Protektu”) nie chciało angażować się w to przedsięwzięcie, bowiem w firmie tej decydujący głos miał kapitał francuski, a jej ogólna kondycja pozostawiała wiele do życzenia (niesławny finał „Protektu” potwierdził zasadność ostrożności MSWojsk.). Wycofano się również z rozmów o bezpośrednią umowę z Turcją w tej sprawie. Departament X nie okazywał też entuzjazmu dla zakończonych niepowodzeniem starań „Polskiej Lignozy” (holding niemieckiej „Lignozy”) o uzyskanie tureckiego monopolu na materiały wybuchowe. Wreszcie wiosną 1926 r. wytwórnia Przemysł Metalowy „Granat” SA podjęła kroki w celu zdobycia zamówienia na zapalniki granatów ręcznych własnej konstrukcji²⁴.

W Grecji polski przemysł zbrojeniowy nie przedsięwziął przypuszczalnie początkowo żadnych działań. Jedynie poselstwo R.P. w Atenach poinformowało greckie władze o możliwości dostawy z Polski mundurów, obuwia, ekwipunku wojskowego, sprzętu łączności i różnych typów broni. Przesłano też do Warszawy plan zagranicznych zakupów armii greckiej, dzięki czemu w połowie 1926 r. polskie fabryki złożyły pierwsze oferty²⁵.

Doświadczenia zebrane w ciągu dwóch lat tych usiłowań eksportowych stały się przedmiotem konferencji zorganizowanej 28 maja 1926 w MSWojsk., konferencji z udziałem przedstawicieli Sztabu Generalnego, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Skarbu, Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz Ministerstwa Kolei pod przewodnictwem zastępcy I wiceministra spraw wojskowych i szefa Administracji Armii gen. bryg. inż. Mieczysława Norwida-Neugebauera. Skonstatowano wówczas, że dotychczasowe starania zakończyły się niepowodzeniem. Krajowe wytwórnie zdobyły bowiem tylko jedno zamówienie („Nitrat”), które zapewne wykonano tylko w połowie, a towarzyszące temu opóźnienia (niezawinione zresztą przez fabrykę) uczyniły w Rumunii złe wrażenie. Szef X Departamentu MSWojsk. gen. Litwinowicz przyczynę niepowodzeń dostrzegł w nastawieniu się prywatnych przedsiębiorców (bo tacy przeważnie uczestniczyli w poczynaniach eksportowych) na szybki zysk, przy braku możli-

²³ AAN, O II SGen. 616.103: Kopia pisma attaché wojskowego w Belgradzie L. 507.30 Przem. z 16 grudnia 1930 do posła RP w Belgradzie; 617.78: Odpis protokołu...; CAW, spis akt nr 1773/89, t. 1481: Korespondencja z 1925 r. w sprawie przewidywanych dostaw do Jugostawii; W. M a z u r., op. cit., s. 53.

²⁴ AAN, O II SGen. 617.27: Materiały z 1925 i 1926 r. o ewentualnych dostawach materiału wojennego do Turcji; W. M a z u r., op. cit., s. 52 pisze, iż. w 1922 r. Ankara, w związku z toczącą się wojną z Grecją, dowiadywała się o możliwość zakupu w Polsce karabinów Mauser.

²⁵ AAN, O II SGen. 617.27: Odpis pisma SGen. L. 2876/III Inf. O. z 13 lutego 1925 do MSZ; Poselstwo w Atenach, t. 97: Korespondencja z 1925 i 1926 r. na temat rynku greckiego.

wości przyjęcia zamówień na kredyt, oraz nie uzgodnieniu swych działań z instytucjami wojskowymi i służbą zagraniczną RP, co w rezultacie prowadziło do swoistej bezplanowej partyzantki. Gen. Litwinowicz zauważał przy tym istnienie korzystnej koniunktury dla eksportu polskiego materiału wojennego. Inne, godne uwagi, rynki widział w Bułgarii (choć ograniczenia wynikające z traktatu neuiliańskiego uniemożliwiały wówczas dostawy broni do tego kraju), Persji, Egipcie i innych państwach Lewantu.

Po przedyskutowaniu różnorodnych zagadnień uczestnicy konferencji zdecydowali ująć przedsięwzięcia w dziedzinie zagranicznej sprzedaży sprzętu wojskowego w ramy organizacyjne, celem solidarnego występowania polskich oferentów na obcych rynkach i dla uzyskania pomocy agend rządowych. Wykonanie tych zamierzeń powierzono MSWojsk., które miało też ostatecznie decydować o podziale uzyskanych zamówień. Przewidywanej protekcji państwa planowano udzielić w postaci przyznania premii eksportowych, zniżek kolejowych, przejęcia części zadań akwizycyjnych przez polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne i konsularne, a wreszcie przez stworzenie ułatwień kredytowych.

Departament X MSWojsk. został zobligowany do opracowania listy branż pod uwagę eksporterów, którzy mieliby stać się beneficjentami rządowej pomocy. Dla władz wojskowych rezerwowano więc możliwość preferowania pewnych wytwórn.

Od połowy 1926 r. eksportowe zamierzenia polskiego przemysłu obronnego zaczęły wkraczać w fazę odgórnej centralizacji. Wydaje się, że nie było to skutkiem spowodowanych zamachem majowym zmian na czołowych stanowiskach w armii, ale raczej realizacją opracowanego wcześniej planu²⁶.

*

Pierwszym etapem centralizacji było utworzenie w myśl dyrektyw Departamentu X MSWojsk. przy Związku Eksportowym Przemysłu Metalowego Przetwórczego autonomicznej Sekcji Przemysłu Wojennego (SPW), w której powinny być się skupić wszystkie krajowe zakłady zbrojeniowe reflektujące na zamówienia zagraniczne. Nastąpiło to na zwołanej przez gen. Litwinowicza 25 czerwca 1926 konferencji przedstawicieli krajowych zakładów zbrojeniowych. Wyłoniono wtedy specjalną komisję afiliowaną przez ZEPMP, w skład której weszli Stanisław Surzycki (Towarzystwo Starachowickich Zakładów Górniczych SA), Jerzy Lipowski (Towarzystwo Akcyjne Fabryk i Zakładów Górniczo-Hutniczych „Staporków”), Władysław Paschalski (Zakłady Przemysłowo-Handlowe „Wł. Paschalski”), J. Janowicz (?) i inż. A. Kappes (?). Do połowy lipca przygotowała ona wytyczne do utworzenia organizacji mającej na celu prowadzenie całej akcji i dotyczące metod umożliwiających urzeczywistnienie zamiarów eksportowych.

W przedłożonym w końcu lipca szefowi Departamentu X MSWojsk. memoriale przedstawiciele tej gałęzi przemysłu wskazali na konieczność przeprowadzenia przez rząd i władze wojskowe pewnych posunięć organizacyjno-finansowych dla skutecznego promowania akcji eksportu materiałów użytku wojskowego. Gen. Litwinowicz i nowy I wiceminister spraw wojskowych gen. dyw. Daniel Konarzewski najwidoczniej zaakceptowali postulaty tego dokumen-

²⁶ AAN, O II SGen. 617.78: Odpis protokołu....

tu, skoro znalazły się one w tymczasowym regulaminie SPW zatwierdzonym 3 sierpnia 1926 przez jej zebranie organizacyjne. Stwierdzono w nim, że do SPW należą firmy lub osoby będące członkami ZEPMP i mające bezpośrednią styczność ze ścisłym przemysłem obronnym (tj. wytwórcy finalni i półfinalni). Sekcja zobowiązywała się utrzymać w Warszawie biuro (ul. Traugutta 4), a za granicą tworzyć w miarę potrzeb swe ekspozytury (przede wszystkim w Rumunii, Jugosławii, Turcji i Persji). Środki na funkcjonowanie SPW miały tymczasowo zapewniać składki miesięczne, w wysokości 300 zł od każdej wytwórni, a także sumy asygnowane w konkretnych celach przez zainteresowane przedsiębiorstwa. Ewentualny dochód sekcji pochodzić miał z prowizji od zawartych w rezultacie jej pracy umów.

Do SPW przystąpiły największe wytwórnie produkujące sprzęt na potrzeby wojska („Starachowice”, Modrzejowskie Zakłady Górniczo-Hutnicze, „Paschal-ski”, „Pocisk”, „Nitrat”, „Staporków”, Spółka Akcyjna Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, „Norblin”, Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki, Fabryka Aparatów Optycznych i Precyzyjnych H. Kolberg i S-ka, Państwowa Fabryka Aparatów Telefonicznych i Telegraficznych oraz stanowiący własność MSWojsk. Centralny Zarząd Wytwórni Wojskowych, składający się z koncernu PWU i PWPiMK). W jej władzach znaleźli się przedstawiciele „Starachowic”, „Modrzejowa” i „Staporkowa”, a dyrekcję objęli gen. dyw. w st. sp. inż. Józef Lipkowski i rtm. rez. Leon Gołogórski (por. tab. 1).

Pismem okólnym z 28 października 1926 Departament X MSWojsk. informował o utworzeniu prywatnej organizacji wytwórni przemysłu obronnego pozostających w stosunkach handlowych z MSWojsk., które byłyby zdolne eksportować własne produkty. Mimo nieznacznej reprezentacji państwa w SPW ministerstwo — głosiło pismo — decydowało o podziale zamówień i zachowało prawo kontroli solidności ich wykonania. Aby działania sekcji mogły przynieść owoce, konieczny był „jak najściślejszy stosunek SPW i Departamentu X MSWojsk. w kraju i z oficjalnymi przedstawicielami RP za granicą”, przy czym jego szef obiecywał poparcie działań sekcji przez rząd tylko w razie rzetelnej i lojalnej współpracy.

W opracowanym i skierowanym do gen. Litwinowicza elaboracie na temat eksportu SPW podkreślała potrzebę zachowania w tajemnicy swych działań i stopniowego wciągania do współpracy MSZ. Sekcja liczyła na utrzymywanie stałego i bezpośredniego kontaktu z zagranicznymi przedstawicielstwami RP, zapewnienie przez Bank Gospodarstwa Krajowego (a nawet przez Bank Polski) kredytów dla eksporterów (w wysokości do ok. 1 000 000 dolarów, tj. ok. 8 900 000 zł), zniesienie lub redukcję wwozowych ceł na surowce i maszyny używane do produkcji na zamówienia zagraniczne, ewentualne przyznanie premii eksportowych wyrobom wywozonym, zniżek w opłatach przewozowych na kolei, ułatwień w wydawaniu paszportów dla osób podróżujących w sprawach eksportu, itp. Jak widać, wytwórcy od samego początku oczekiwali daleko idących ułatwień zmierzających głównie do obniżenia cen towarów eksportowych. MSWojsk. przesłało powyższe opracowanie do zaopiniowania innym resortom, deklarując poparcie dla starań SPW.

Działalność sekcji zakończyła się prawdopodobnie wraz z powstaniem spółki SEPEWE, do czego przygotowania prowadzono za zgodą MSWojsk. od końca września 1926 r. W okresie jej istnienia nie zawarto żadnego zagranicznego kontraktu. Był to etap przejściowy między swobodnymi i niezależnymi od

wymogów instancji państwowych próbami sprzedaży wyrobów za granicą, a zdynamizowaną akcją, otoczoną szerokim poparciem i poddaną ścisłej kontroli władz²⁷.

5 listopada 1926 w Warszawie zeznano akt założenia spółki z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą Eksport Przemysłu Obronnego SEPEWE z siedzibą w stolicy (ul. Czackiego 12). Przystąpiło do niej 21 zakładów. Statut utworzonego przedsiębiorstwa głosił, że jego celem jest „sprzedaż eksportowa wyrobów polskiego przemysłu obronnego lub związanego z ekwipunkiem wojskowym i popieranie krajowej produkcji eksportowej. W tym celu spółka ma prawo zawierać lub pośredniczyć przy zawieraniu wszelkiego rodzaju umów w zakresie przemysłu obronnego, samodzielnie zakładać przedsiębiorstwa handlowe, brać udział w takich przedsiębiorstwach, otwierać w kraju i za granicą oddziały, ekspozytury, agentury, przedstawicielstwa, składy, ustanawiać subagentów, itp., przyjmować na rachunek własny i komisowo przedstawicielstwa eksportowe również i innych dziedzin przemysłu polskiego”.

Spółkę zawiązano na trzy lata (do końca 1929 r.) z automatyczną prolongatą na kolejne trzy lata, itd., jeśli któryś z udziałowców na pół roku przed wygaśnięciem umowy nie zażąda jej rozwiązania. Kapitał zakładowy wynosił 20 000 zł. (od końca 1927 r. 30 000 zł.) podzielonych na 100 udziałów (od końca 1927 r. na 200, z czego rozdzielono tylko 106, resztę pozostawiając w posiadaniu spółki — por. tab. 2).

Głównym organem syndykatu było zgromadzenie wspólników. Do jego zadań należało np. zatwierdzanie sprawozdań z czynności zarządu, ustalanie bilansu realnego spółki, dzielenie zysków, podwyższanie kapitału zakładowego, ustanawianie i odwoływanie obsady zarządu i komisji rewizyjnej. Zarząd (spełniający faktycznie rolę rady nadzorczej) reprezentował SEPEWE wobec wszelkich władz i instytucji, obracał posiadanymi przez spółkę nieruchomościami, mianował dyrekcję i prokurentów. Komisja rewizyjna kontrolowała kasę i majątek firmy, a na zgromadzeniach wspólników składała sprawozdania z bilansów rocznych i działalności zarządu²⁸.

Szczegółowe zasady działania SEPEWE określała umowa syndykacka. Mówiła ona, że firma powstała dla racjonalnego zorganizowania i prowadzenia eksportu wyrobów krajowej wytwórczości zbrojeniowej i że udziałowcy powierzyli jej swoje wyłączne przedstawicielstwo w zakresie eksportu towarów tej gałęzi przemysłu. Dla sprawnego funkcjonowania przedsiębiorstwa ustalono, że na terenie danego kraju jego przedstawiciel będzie jedynym uprawnionym do

²⁷ AAN, O II SGen. 617.78: Memoriał SPW z 16 lipca w sprawie eksportu wyrobów przemysłu wojennego, regulamin SPW, pismo okólne Dep. X MSWojsk. L. 2915 Tj. II 26 Dep. X z 28 października 1926; CAW, O I SG I/303.3.426: Odpis pisma szefa Dep. X MSWojsk. L. 2358/Tj. II Dep. X 26 z 27 sierpnia 1926 do szefa O II; B Oss rkps nr 14100/II (mkf.4078): Józef Lipkowski, Pamiętnik, s. 307.

²⁸ AAN, Ministerstwo Skarbu, t. 6462: Protokół z badania rachunkowości SEPEWE z 1937 r.; Ministerstwo Przemysłu i Handlu, t. 127: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1936; O II SGen. 616.55: Eleborat pt. Obecna sytuacja w SEPEWE; CAW, KSG I/303.2.21: Odpis statutu spółki SEPEWE Eksport Przemysłu Obronnego Sp. z o. o. Ostatni dokument zawiera zmiany wprowadzone przez nadzwyczajne walne zebranie udziałowców z 9 grudnia 1927. Nazwa firmy powstała od skrótu słów Sekcja Przemysłu Wojennego. Swoją siedzibę przedsiębiorstwo zmieniało kilka razy — od 1928 do 1931 r. urzędowało przy ul. Wilczej 37, potem do września 1938 r. przy ul. Wilczej 65, a do wybuchu wojny we własnym gmachu przy ul. Mazowieckiej 9 (tamże mieściła się wymieniona niżej spółka TISSA i Biuro Sprzedaży PWU).

negocjacji handlowych reprezentantem polskiego przemysłu obronnego. Jej pośrednictwo obowiązywało również w razie zgłoszenia się ewentualnego nabywcy bezpośrednio do producenta. SEPEWE zagwarantowano prowizję od zawartych kontraktów w zasadniczej wysokości 3%, wraz ze zwrotem poniesionych kosztów handlowych. Umowa ustalała też proporcjonalny (zależnie od ilości posiadanych udziałów) podział zamówienia między zakłady produkujące ten sam sprzęt²⁹.

Pierwszy rok pracy przedsiębiorstwa nie przyniósł oczekiwanych rezultatów. Syndykat nie zawarł ani jednej umowy i nie dysponował środkami na rozwinięcie akcji na większą skalę. Utrzymywał się ze składek udziałowców, które nie wpływały regularnie i nie mógł liczyć na bezpośrednie subwencje ze strony wojska. Utworzono jedynie agenturę w Rumunii, inne rynki pozostawiając bez nadzoru. Zdarzały się próby obejścia jego pośrednictwa, a praca centrali nie stała na wysokości zadania, co dyskredytowało firmę wobec potencjalnych odbiorców polskiego sprzętu i nie sprzyjało wytworzeniu się zaufania między nią a współpracującymi instytucjami państwowymi.

We wrześniu 1927 r. najsilniejsi udziałowcy SEPEWE zaproponowali jej reorganizację, postulując eliminację nielojalnych współników i zwiększenie własnych zobowiązań. Obserwując działalność spółki MSWojsk. wychodzące z założenia, że wszelka niezaangażowana działalność na rzecz eksportu materiału wojennego jest szkodliwa i nie ma szans powodzenia, zaakceptowało projekt i w rezultacie na przełomie 1927 i 1928 r. zmodyfikowano statut przedsiębiorstwa, powiększono jego kapitał zakładowy, zmieniono repartycję udziałów oraz władze firmy. W wyniku tych przesunięć większość udziałów znalazła się (poprzez przedsiębiorstwa będące własnością rządu i z przewagą kapitału państwowego) w rękę państwa³⁰.

*

W latach 1928-1934 SEPEWE osiągnęła stabilizację i stopniowo wkroczyła na rynki zagraniczne. Od 1930 r. jej bilanse zaczęły wykazywać czysty zysk, a w 1934 r. ich suma przekroczyła poniesione w okresie 1927-1934 straty (por. tabelę 3), a trzeba pamiętać, że światowy kryzys gospodarczy zmusił rządy wszystkich niemalże państw do cięć także w wydatkach na obronę.

²⁹ AAN, MS, t. 6462: Odpis umowy syndykackiej SEPEWE ze zmianami wprowadzonymi 28 kwietnia 1931 i 29 marca 1935; O II SGen. 616.55: Memoriał do członków SEPEWE z września 1927.

³⁰ AAN, MPII, t. 127: Sprawozdanie zarządu...; O II SGen. 661.55: Elaborat pt. Obecna sytuacja..., referat w sprawie eksportu przemysłu wojennego z 27 listopada 1927, memoriał do członków SEPEWE..., protokół z konferencji w MSWojsk. w sprawie reorganizacji SEPEWE z 10 listopada 1927 r.; CAW, O I SG I/ 303.3.426: Pismo szefa Dep. X MSWojsk. L. 3090/II Dep. X 26 z 16 grudnia 1927 do szefa O I; odpis pisma Dep. X MSWojsk. L. 3090/II Dep. X Tjn. z grudnia 1926 r. do SEPEWE. Wola utrzymania syndykatu przy życiu skłoniła Departament X MSWojsk. do stwierdzenia, iż „każda firma krajowa, zamierzająca eksportować przedmioty użytku wojskowego, w tym tylko wypadku będzie mogła korzystać z pełnego poparcia MSWojsk. za granicą, jeśli jest członkiem SEPEWE, lub zamierza przeprowadzać transakcje przez przedstawicieli tej spółki. Przedsiębiorstwa — — nie biorące udziału w akcji eksportowej w tej formie skazą się na to, że MSWojsk. — — odmówi im zezwolenia na wywóz za granicę wyrobów przemysłu wojennego, i ureguluje swe stanowisko do tych firm także i przy rozdziale zamówień krajowych.” — por. AAN, Attachaty wojskowe 290.29/2: Pismo O II L. 14503/II Inf. O. z 17 listopada 1927 do attaché wojskowego w Bukareszcie.

W tym czasie opuściło SEPEWE wskutek reorganizacji lub upadłości siedem przedsiębiorstw. Za to w kwietniu 1928 r. akces do syndykatu zgłosił Bank Gospodarstwa Krajowego, materializując tym samym zapowiadane wcześniej poparcie akcji eksportu polskiego sprzętu wojskowego. Wśród innych firm, które w owych latach przystąpiły do SEPEWE należy wymienić koncern Państwowych Zakładów Lotniczych i kartel Zrzeszenie Polskich Przemysłowców Lotniczych. Wstąpienie ZPPL było ukoronowaniem tworzenia monopolistycznej faktycznie pozycji spółki. Odtąd (czyli od 1934 r.) cały wywóz materiału wojennego z Polski odbywał się wyłącznie poprzez SEPEWE.

W 1931 r. kapitał spółki został powiększony do 306 129,17 zł, by w 1934 r. wynieść 481 407,56 zł. Utworzono kapitał rezerwowy, przeznaczony na pokrycie ewentualnych strat. Uległa zmianie repartycja udziałów. Z początkiem 1931 r. członkowie SEPEWE zostali zwolnieni z obowiązku płacenia składek na jej utrzymanie. We władzach syndykatu zaczęli odgrywać kluczową rolę (zgodnie z panującą w państwowym przemyśle obronnym RP praktyką) oficerowie służby stałej, piastujący równocześnie odpowiedzialne funkcje w różnych komórkach instytucji kierujących siłami zbrojnymi, zaznajomieni z problematyką materiałowego zaopatrzenia armii. Przechodzili oni z czasem w stan spoczynku, zatrzymując równocześnie swoje pół-cywilne stanowiska. Dzięki temu działania SEPEWE były lepiej zharmonizowane z bieżącymi zamierzeniami władz wojskowych, a także uległo ułatwieniu sprawowanie kontroli nad jej pracami. Przykładem może być postać płk. dypl. inż. Ottona Czuruka pełniącego w latach 1931-1938 funkcję prezesa zarządu SEPEWE, kierującego równoległe Wydziałem Przemysłu Wojennego Biura Ogólno-Administracyjnego (po reorganizacji z 1935 r. Biurem Przemysłu Wojennego) MSWojsk.. Inną kategorię członków kierownictwa spółki stanowili zaufani cywilni działacze gospodarczy, jak Czesław Klarnier, wiceminister skarbu w drugim rządzie Władysława Grabskiego, prezes rad nadzorczych „Starachowic” i Huty „Pokój”. Działalność syndykatu sprzęgali jeszcze silniej z polityką obronno-ekonomiczną rządu delegaci do jego zarządu desygnowani przez resorty spraw zagranicznych, skarbu, przemysłu i handlu (z jego ramienia występował Państwowy Instytut Eksportowy) i władze wojskowe (Sztab Główny, Wojskowy Zakład Zaopatrzenia Uzbrojenia — potem Kierownictwo Zaopatrzenia Uzbrojenia, oraz Departament Uzbrojenia MSWojsk.). Rozpoczęli oni pracę w 1929 r. i zajmowali się opiniowaniem posunięć SEPEWE oraz załatwianiem jej spraw w macierzystych instytucjach.

Funkcjonowanie dyrekcji syndykatu uległo w tym okresie znacznej poprawie, mimo iż zdarzały się jeszcze opóźnienia w nadsyłaniu ofert i informacji o podjętych decyzjach. Utykała też sprawa reklamy. Producenci najwyraźniej nie doceniali jej wagi, przez co SEPEWE cierpiało na stały niedostatek katalogów, cenników, charakterystyk, czy fotografii oferowanego sprzętu. Praca centrali zaczęła się systematycznie polepszać od chwili objęcia we wrześniu 1930 r. stanowiska dyrektora przez ppłk. dypl. (potem w st. sp.) Władysława Sokołowskiego, który w latach 1924-1930 był szefem Wydziału Przemysłu Wojennego BOA MSWojsk., a funkcji prokurenta (potem wicedyrektora) przez mjr. w st. sp. Kazimierza Zarębskiego.

Kondycja finansowa SEPEWE polepszyła się m.in. dzięki zajęciu się dodatkowo eksportem materiałów stokowych, znajdujących się w posiadaniu WZZU MSWojsk. W maju 1928 r. hamburska firma handlująca sprzętem wojskowym „Benni & Spiro” uzyskała od MSWojsk. opcję (wygasającą w końcu tego roku)

na sprzedaż za granicą części tych zapasów. Resort spraw wojskowych oczekiwał jednak, iż eksport stoków poprzez SEPEWE będzie intratniejszy i nie prolongował kontraktu. Od 1932 r. — po zerwaniu przez WZZU kontraktu ze słabo skądinąd znaną firmą „Agrumaria” — syndykat uzyskał faktyczny monopol na wywóz starego materiału wojennego. Zapłatę za wyeksportowane stoki SEPEWE otrzymywało „w naturze”, tj. również w stokach, ale z kolei przydatnych polskiej armii (niemiecka broń piechoty, części zamienne, sprzęt optyczny, itp.). Za swe pośrednictwo spółka pobierała także i w tym wypadku prowizję.

Pierwsze zamówienia na nowy sprzęt wojskowy syndykat zdobył w 1928 r. (por. tab. 4). Wytwórnia „Granat” otrzymała wówczas kontrakt na dostawę dla Rumunii 200 000 zapalników do granatów ręcznych o wartości ponad 83 000 dolarów (ok. 740 000 zł). Nie przyniosły za to skutku rokowania o sprzedaż Persji 50 000 karabinów wz. 29 Mauser wraz z 50 mln naboju, mimo zapewnienia sobie przez PWU koniecznych zniżek i kredytów, niezbędnych do realizacji tego — planowo zresztą deficytowego — zamówienia. Ale już od 1929 r. SEPEWE przeprowadziła kilkadziesiąt transakcji na sprzęt nowy i stoki do Rumunii, Chin, Grecji, Hedżasu, Jugosławii, itd., poznając rynek handlu bronią i nawiązując współpracę z przedsiębiorstwami brokerskimi (belgijski „Edgard Grimard”, francuski „Alexandre Klaguiné”, niemieckie „Bing”, „Willy Dausgs & Cie”, itp.). Umożliwiło to polskiemu asortymentowi dotarcie do odległych krajów (a w przypadku stoków w ogóle pozwoliło je — wobec bardzo silnej konkurencji — eksportować). Dostawy nowego sprzętu zawierane były bezpośrednio, ale za to przeważnie po bardzo długich i mozolnych pertraktacjach. Uzbrojenie polskiej produkcji okazało się towarem jakościowo równorzędnym wyrobom uznanych firm francuskich, brytyjskich, amerykańskich, włoskich i czechosłowackich. Wykonanie dostaw nie napotykało przy tym na ogół na zastrzeżenia odbiorców.

Te sukcesy pozwoliły utworzyć przewidziane planem działań przedstawicielstwa w Jugosławii, Turcji, Grecji, Finlandii, Estonii i Łotwie. Na początku lat trzydziestych zainstalowano dalsze placówki prawie w całej Europie, a nawet w pewnych krajach Azji i Ameryki Łacińskiej.

Postawowym problemem, z którym borykał się syndykat była niezdolność krajowych fabryk do przyjęcia zamówień kredytowych, co często warunkowało eksport uzbrojenia na Bałkany i Bliski Wschód. Możliwości BGK były po prostu niewielkie, a współpraca z bankami prywatnymi nie wchodziła z różnych powodów w grę. Pewne rozwiązanie stworzyło dopiero — co występowało powszechnie w handlu międzynarodowym lat trzydziestych — przeprowadzanie dostaw na zasadzie kompensaty (barteru). Inną bolączką były zbyt wysokie — w stosunku do światowych — ceny polskich materiałów użytku wojskowego nowej fabrykacji. Dobra jakość niewiele znaczyła wobec uczestnictwa w przetargu z towarem np. dwukrotnie droższym od konkurencyjnego, a to niestety zdarzało się w przypadku usiłowań sprzedaży broni strzeleckiej. Krajowy przemysł zbrojeniowy nie miał tradycji długiej działalności, wieloletniego doświadczenia produkcyjnego i technologicznego, dobrze zorganizowanego zaplecza, czy wystarczającej liczby kadry technicznej, by wytwarzać odpowiedni jakościowo sprzęt w dużych ilościach i przy umiarkowanych cenach. Poprawa w tej dziedzinie mogła następować jedynie stopniowo.

Te dwie zasygnalizowane przeciwności — które towarzyszyły działalności SEPEWE aż do 1939 r. — nie pozwalały polskiemu przemysłowi obronemu stosować dumpingu na taką skalę, jak czynili to konkurencyjni dostawcy i

poważnie redukowały możliwości upłynnienia broni pełnowartościowej na rynkach światowych. Realna była za to sprzedaż uzbrojenia strzeleckiego wybrakowanego (tzw. eksportowego — kategorii „e”), po znacznie niższych cenach. Materiał taki nabywały kraje egzotyczne albo strony wojujące, dla których istotna była przede wszystkim niska cena i szybki termin dostawy, jakoś zaś miała znaczenie drugorzędne.

SEPEWE miała też problemy z doбором odpowiednich kandydatów na stanowiska swych przedstawicieli zagranicznych, co czasem podważało zaufanie kontrahentów do spółki. Brak funduszy na zorganizowanie sieci płatnych przedstawicieli zmuszał do zawierania umów prowizyjnych. Wymogi Oddziału II (Wywiadowczo-Informacyjnego) Sztabu Głównego i MSWojsk. co do kryteriów obsady agentur były często nie do pogodzenia z realiami i dlatego nieraz zdarzały się sytuacje, w których zagraniczna placówka znajdowała się „w stanie reorganizacji” przez kilka, a nawet kilkanaście miesięcy (w przypadku krajów egzotycznych z reguły ją likwidowano).

Władze wojskowe orientowały się w sytuacji spółki dzięki jej pośredniemu (*via* przedsiębiorstwa państwowe i z przewagą kapitału państwowego) i bezpośredniemu (bieżący nadzór jej pracy) uzależnieniu od siebie. Konsultując swe spostrzeżenia z obserwacjami przedstawicieli innych ministerstw doszły w 1928 r. do wniosku o konieczności zacieśnienia współpracy syndykatu z tymi resortami (zwłaszcza z przedstawicielstwami zagranicznymi RP) dla zintensyfikowania propagandy wytworów polskiego przemysłu wojennego i ulepszenia organizacji akwizycji. MSWojsk. postulowało też, by MSZ nie wahało się wywierać kanałami dyplomatycznymi delikatnego nacisku na niektórych kontrahentów (np. na związaną z Polską sojuszem wojskowym Rumunię), aby ci zdecydowali się na zakup, lub zwiększenie importu materiału wojennego z Polski. Sposób ten stosowany był sporadycznie — często zresztą bez skutku — i w latach późniejszych wzorem innych rządów (Francja, Włochy, Niemcy), wspierających tą drogą starania własnych wytwórców sprzętu wojskowego.

W opisywanym okresie syndykat zaczął także sprowadzać na niewielką skalę (kilkaset tysięcy zł. rocznie) sprzęt z zagranicy. Na potrzeby KZU, Instytutu Badań Techniki Uzbrojenia (potem Instytutu Techniki Uzbrojenia), Departamentu Uzbrojenia MSWojsk. i innych placówek importowano potrzebny wojsku — a deficytowy w kraju — materiał stokowy, obrabiarki, wzory uzbrojenia i inny sprzęt obcej konstrukcji niezbędny do badań i prób własnych rozwiązań technicznych, albo którego zakup na wyposażenie armii rozważały władze wojskowe. Warto nadmienić, że SEPEWE nie angażowało się przy tym wzorem prywatnych firm zachodnioeuropejskich (mimo wysuwania takich projektów) w spekulacyjny reeksport stoków³¹.

³¹ AAN, MPiH, t. 127: Sprawozdanie zarządu...; O II SGen. 616.99: Sprawozdanie z konferencji z 19 stycznia 1929 w sprawie oceny rocznej działalności eksportowej firmy Eksport Przemysłu Wojennego SEPEWE Sp. z o. o.; 616.104: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1930; 616.133: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1931; CAW, spis akt nr 1773/89, t. 1481; Protokół z konferencji odbytej 15 października 1928 w sprawie ustalenia wytycznych dla dalszej polityki sprzedaży i wymiany sprzętu i materiału wojennego wycofanego z zapasów MSWojsk.; KSG I/303.2.21: Referat L. 354/28 PW Tjn. na temat organizacji i stanu eksportu naszego przemysłu wojennego z 1 lutego 1928, sprawozdanie z działalności SEPEWE za rok 1929, sprawozdania zarządu SEPEWE za lata 1932 i 1934; Biuro Administracji Armii MSWojsk. I/300.54.368:

*

Lata 1935-1939 były okresem stale rosnącego ożywienia w handlu bronią. Dojście w Niemczech nazistów do władzy i podjęte w rezultacie tego gigantyczne zbrojenia, ekspansja Japonii na Dalekim Wschodzie, unowocześnienie i ilościowa rozbudowa Armii Czerwonej wytworzyły w krajach europejskich oraz częściowo azjatyckich, dążenia do wzmocnienia własnych sił zbrojnych. Produkcja broni była poza tym metodą ożywienia koniunktury i wyjścia z ekonomicznej zapaści lat 1929-1934. Dochodziły do tego wojny lokalne w Chinach, Boliwii i Paragwaju, Abisynii, oraz Hiszpanii. To wszystko powodowało, że wzrastał popyt na nowoczesny sprzęt wojskowy, a także na szybkie dostawy taniego uzbrojenia dla belligerentów.

Owe zjawiska spotęgowały korzystną koniunkturę jakiej mogła się w końcu 1934 r. spodziewać SEPEWE. Dlatego wyniki finansowe osiągnięte przez spółkę w latach 1936-1938 przekroczyły — jak się wydaje — najśmielsze oczekiwania jej kierownictwa i protektorów. Syndykat osiągnął *gros* swego obrotu sprzedając materiał wojenny stronom walczącym w hiszpańskiej wojnie domowej, przy czym szczytowy pod tym względem był rok 1937. Dostarczono wtedy sprzętu za 135 000 000 zł, co stanowiło połowę wartości materiału wyeksportowanego przez SEPEWE w latach 1927-1938 (por. tab. 5). Jej władze orientowały się przy tym, że taka hossą jest zjawiskiem przejściowym.

W ostatnim pięcioleciu działalności przystąpiły do spółki dwie firmy nie związane ze ścisłym przemysłem wojennym, co świadczyło o zarysowującej się tendencji do skupiania w niej przedsiębiorstw także innych branż. Było to poniekąd wyrazem uznania osiągnięć stworzonego przez SEPEWE aparatu handlowego.

Odniesione zyski pozwoliły przedsiębiorstwu powiększyć własne kapitały, a z początkiem 1937 r. przekształcić się w spółkę akcyjną (o kapitale 2 205 000 zł.). Przejście do wyższej formy organizacji było następnym dowodem jej pomyślnego rozwoju, podobnie jak fakt inwestowania wolnych kapitałów w nieruchomości.

Na stanowiskach kierowniczych syndykatu nie nastąpiły większe zmiany. Należałoby jedynie odnotować objęcie fotela prezesa jego zarządu przez Czesława Klarnera, pełniącego także funkcję prezesa rady nadzorczej głównej inwestycji Centralnego Okręgu Przemysłowego — „Zakładów Południowych” Sp. z o. o. w Stalowej Woli.

W owym okresie SEPEWE utworzyła przedstawicielstwa zagraniczne m.in. na Litwie, w Holandii, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Niemczech i na Węgrzech. Coraz częściej agenturę spółki otrzymywały wpływowe firmy lokalne, zamiast delegowanych z kraju lub angażowanych na miejscu pojedynczych osób. Brak środków finansowych nadal jednak nie pozwalał stworzyć sieci płatnych reprezentantów.

Poza dostawami do Hiszpanii i Chin, które zawierano przez pośredników, większość umów z lat 1935-1939 podpisano bezpośrednio z rządami Rumunii, Turcji, Bułgarii, Wielkiej Brytanii i Holandii. Zbyt wysokie (poza płatowcami)

Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1933; W. M a z u r, op. cit., s. 57. K. K r z y ż a - n o w s k i, op. cit., s. 122 stwierdza, że MSWojsk. miało założyć w Paryżu (poprzez firmę „Motolechia”) spółkę „Globe Trading Co.”, celem obrotu starym materiałem wojennym.

ceny materiału nowej produkcji uległy pewnej obniżce. Zresztą wzrost popytu na bardziej skomplikowany niż broń strzelecka sprzęt wojskowy spowodował duże złagodzenie wymagań w tej sferze, stąd też coraz częściej materiał nowy i pełnowartościowy sprzedawano z zyskiem.

Napięta sytuacja międzynarodowa pozwoliła prawie w całości wyeksportować posiadane stoki. Nowe materiały użytku wojskowego znalazły natomiast odbiorców na Bałkanach (dotyczyło to zwłaszcza sprzętu lotniczego), co oznaczało wszakże tylko nietrwałą koegzystencję z eksportującymi tam tradycyjnie przemysłami innych krajów. Na groźnego konkurenta na tym obszarze wyrosły (szczególnie po zajęciu Czech i Moraw) Niemcy. Polskie wyroby docierały powoli na Bliski Wschód. Na rynkach bałtyckich nie udało się za to odnotować sukcesów, podobnie jak nie wzrósł faktyczny wywóz do państw latynoamerykańskich. Sprzedaż zaś sprzętu wojskowego do Holandii i Wielkiej Brytanii miała charakter wybitnie okazjonalny, związany z ogólnoeuropejską gorączką zakupów broni przeciwpancernej i przeciwlotniczej.

W końcu lat trzydziestych Polska oferowała na eksport oprócz broni strzeleckiej, także płatowce, wozy bojowe, działa przeciwpancerne i przeciwlotnicze, wszelki ekwipunek wojskowy i inne artykuły. Rozwiązania opracowane przez naszych konstruktorów były w kilku przypadkach bezkonkurencyjne (np. płatowiec bombowy PZL 37 „Łoś” konstrukcji inż. Jerzego Dąbrowskiego, czołgowy peryskop odwracalny mjr. inż. Rudolfa Gundlacha, lotniczy wyrzutnik bombowy inż. Władysława Świąteckiego), o czym najlepiej świadczy nabycie licencji na nie przez firmy francuskie, włoskie, belgijskie i brytyjskie. Uznanie importerów budziła przy tym solidność wykonania sprzętu.

Instytucje państwowe współpracowały z SEPEWE na ogół bezkonfliktowo. W końcu lat trzydziestych koordynacja ta nabrała cech pozytywnie rozumianej rutyny. Da się to szczególnie dobrze zaobserwować przy organizacji dostaw broni dla stron hiszpańskiej wojny domowej, co wymagało dużej finezji handlowo-dyplomatycznej, bowiem Polska zajmowała wobec tego konfliktu oficjalnie stanowisko neutralne. Było to możliwe dzięki znacznemu usprawnieniu funkcjonowania centrali i przedstawicielstw syndykatu (dotyczyło to także sfery reklamowej).

Trudności w zdobyciu przez wytwórnie krajowe kredytów na wykonanie zamówień zagranicznych odgrywały w latach 1935-1939 mniejszą rolę. Za dostawy hiszpańskie odbiorcy płacili wolnymi dewizami lub złotem, a w handlu z krajami bałkańskimi kompensata (zwykle tytoniowa) pozwalała zawierać umowy w miarę swobodnie³².

*

³² AAN, MPiH, t. 127: Sprawozdanie zarządu...; O II SGen. 616.218: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1935; CAW, KSG I/303.2.21: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938; Biuro Przemysłu Wojennego MSWojsk. I/300.56.86: Szczegółowe sprawozdanie z działalności przedsiębiorstw o kapitale mieszanym za rok 1937; WIH, I/2/19: Relacja pptk. dypl. st.sp. Edwarda Ulanickiego, s. 29-31; M.P. D e s z c z y Ń s k i, (oprac.), *Polska Hiszpanii*, „Karta” nr 12, Warszawa 1994, s. 92-102; M. Z g ó r n i a k, op. cit., s. 442-459; W. M a z u r, op. cit., s. 58-61. Wraz z przekształceniem się w spółkę akcyjną przedsiębiorstwo zmieniło nazwę na SEPEWE Eksport Wytworów Polskiego Przemysłu.

Koniec lat trzydziestych pokazał, że SEPEWE jest zdolna wypełniać postawione przed nią zadania. Pomyślnie były też perspektywy eksportowe. Skłoniło to jej protektorów do rozszerzenia zakresu działalności syndykatu.

19 stycznia 1938 założono mieszane polsko-rumuńskie przedsiębiorstwo z siedzibą w Bukareszcie o nazwie „Mangasar”, o kapitale akcyjnym 160 000 zł. Cały przypadający Polsce pakiet akcji objęła SEPEWE. Zadaniem tej firmy było rozpoznanie warunków eksploatacji i stopnia rentowności ewentualnego wydobywania rud manganowych w nieczynnym zagłębiu na Bukowinie. W razie zachęcających wyników ekspertyz miano uruchomić urobek i zorganizować eksport rudy do Polski. W przeciwnym wypadku przewidywano rozwiązanie spółki. SEPEWE wraz ze Związkiem Polskich Hut Żelaznych zajęła się tą sprawą w związku z poszukiwaniami kompensacyjnego zamiennika dla eksportowanych do Rumunii polskich wyrobów metalurgicznych i materiału uzbrojenia. Mangan zaś potrzebny był do uszlachetniania wytwarzanych w kraju (m.in. na potrzeby armii) wyrobów stalowych. Wiosną 1939 r. SEPEWE oceniała rezultaty przeprowadzanych badań jako niepomyślne, poczytując sobie wszakże za korzyść samo wyjaśnienie tej kwestii³³.

4 kwietnia 1938 powstało w Warszawie przedsiębiorstwo o nazwie „TISSA Towarzystwo Importu Surowców SA”, o kapitale 2 500 000 zł (100% akcji należało do SEPEWE). Celem spółki — utworzonej na polecenie władz wojskowych — było uruchomienie importu surowców niezbędnych polskiemu (państwowemu i prywatnemu) przemysłowi zbrojeniowemu. Holding miał zapewnić krajowi stałych, dogodnych politycznie i geograficznie (z ominięciem śrubującego ceny pośrednictwa) dostawców kopalin, oraz zbudowanie na terenie Polski składów surowców strategicznych, zdolnych pomieścić rezerwę wystarczającą na minimum 3 miesiące wojennej (a więc znacznie zwiększonej) produkcji sprzętu wojskowego. Trzeba pamiętać, że krajowy przemysł zbrojeniowy nie dysponował dotąd żadnymi zapasami surowców importowanych. Działania TISSY miały iść przy tym w kierunku pobudzenia inicjatywy w tej dziedzinie zaopatrzenia, poprzez jak najdalej idące oparcie się na zasobach naturalnych Polski.

W ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy pracy nowa firma wykazała obrót w wysokości 14 500 000 zł i czysty zysk 216 000 zł. Do lata 1939 r. sprowadziła natomiast do kraju ponad 20 000 t surowców i koncentratów, nabywając je w okresach bessy na giełdach Nowego Jorku i Londynu.

TISSA prowadziła też prace przygotowawcze do budowy pierwszej w Polsce huty aluminium. W sierpniu 1939 r. spółka wystąpiła z projektem wzniesienia w okolicach Sandomierza huty miedzi o łącznej wartości 20 000 000 zł. Istniał też pomysł budowy (także na obszarze COP) huty magnezu³⁴.

³³ CAW, BPW MSWojsk. I/300.56.86: Szczegółowe sprawozdanie...; KSG I/303.2.21: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938; Sekretariat Komitetu Obrony Rzeczypospolitej I/303.4.142: Dokumentacja w sprawie importu rud manganowych z Rumunii i powołania spółki „Mangasar”.

³⁴ AAN, MS, t. 56: Protokół posiedzenia zarządu SEPEWE z 17 października 1938, sprawozdanie delegata MS z działalności SEPEWE w 1938; t. 78: Odpis pisma MPiH L. 05/Tjn. z 7 sierpnia 1938 do II wiceministra spraw wojskowych; CAW, BPW MSWojsk. I/300.56.86: Szczegółowe sprawozdanie...; KSG 303.2.21: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938; SeKOR I/303.4.184: Materiały o imporcie surowców przez Polskę; J. K o w a l e w s k i, *Cykl rumuński*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) nr 6, 1964, s. 118-120; A. R o m a n, *Problemy i wytyczne w dziedzinie przemysłu, handlu i żeglugi t. III: Przemówienia wygłoszone w Sejmie i w Senacie w sesji budżetowej 1939/40*, Warszawa 1939, s. 23; P. M a t e j u k, „Towarzystwo Importu Surowców SA”.

2 grudnia 1938 podpisano w Warszawie akt założenia przedsiębiorstwa „Huta Aluminium” SA o kapitale 7 000 000 zł. Akcje spółki nabyły Zjednoczone Fabryki Maszyn, Kotłów i Wagonów „L. Zieleniewski, Fitzner-Gamper” SA (za 3 600 000 zł), Pierwsza Polska Fabryka Lokomotyw w Chrzanowie (za 1 400 000 zł), oraz „Pocisk” i SEPEWE (po 1 000 000 zł). Zakłady miały być zlokalizowane w rejonie Nisko-Rozwadów, zatrudnić 3 000 pracowników i dać pierwszą produkcję w ciągu dwóch lat. Wykorzystując materiały i dokumentację zgromadzoną przez TISSE, która negocjowała tę sprawę z firmami brytyjskimi, francuskimi i szwajcarskimi, przewidywano budowę — wyłącznie polskim sumptem — huty (elektroliza i tlenkownia) i zakładów przetwórczych z walcownią. Pomocy technicznej miał udzielić koncern „Aluminium Français”, a na surowiec przewidziano importowane z Bałkanów boksyty. Obiekt budowano głównie na potrzeby krajowego przemysłu lotniczego, odczuwającego okresowo niedostatek tego sprowadzanego dotąd metalu, używanego do konstrukcji płatowców. Do wybuchu wojny nie zdołano jednak przypuszczalnie rozpocząć nawet prac geodezyjnych³⁵.

Działalność SEPEWE w spółkach „Mangasar”, TISSA i „Huta Aluminium” świadczyła o rozsądnej gospodarce funduszami uzyskanymi z eksportu sprzętu wojskowego, polegającej na pomnażaniu potencjału krajowego przemysłu i dążeniu do zapewnienia mu potrzebnych surowców, zwłaszcza jeśli przyjmiemy, że polityka inwestycyjna w dziedzinie obronności realizowana w Polsce w drugiej połowie lat trzydziestych m.in. poprzez budowę COP, miała sens. W razie opowiedzenia się za innymi założeniami wypadnie stwierdzić, że zamiast przeczniczyć — choćby częściowo — owe środki na zakupy nowoczesnej broni w uskarżających się przecież stale na brak zamówień już zbudowanych fabrykach, zamrozono je w mało produktywnych przedsięwzięciach, nie dających siłom zbrojnym na krótką metę dosłownie żadnych korzyści.

*

W 1939 r. SEPEWE miała wykonać podpisane jeszcze rok wcześniej umowy, a także negocjowała kilka nowych kontraktów na dostawę sprzętu wojskowego do Bułgarii, Grecji, Jugosławii, Rumunii, Turcji, Wielkiej Brytanii i innych krajów. Wywołały one po upadku II Rzeczypospolitej — jako zawierane i wykonywane w czasie bezpośredniego zagrożenia wojennego — ostrą krytykę opinii publicznej, powtarzaną najczęściej bez głębszej analizy przez historyków. Tymczasem nie wydaje się, by istotnie wywóz każdego karabinu był w owym momencie — jak uważa Eugeniusz Kozłowski — przestępstwem, między innymi dlatego, że na polu walki *modo 1939 anno* nie decydowała wyłącznie broń

„Wojskowy Przegląd Techniczny”, 1990, nr 4, s. 244-245; J. G o ł ę b i o w s k i, *Sektor państwowy*, s. 137, 224, 258. TISSA sprowadziła m.in. rudy żelaza, nikiel, cynę, molibden, antymon, rtęć, fluoryt, kauczuk, skóry, itp.

³⁵ AAN, MS, t. 56: Protokół posiedzenia..., sprawozdanie delegata...; t. 77: Statut „Huta Aluminium” SA; t. 78: Korespondencja dotycząca projektu budowy huty aluminium; CAW, SSG I/303.1.15: Korespondencja dotycząca prac TISSY nad projektem budowy huty aluminium; KSG I/303.2.21: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938. W łonie SEPEWE toczyła się dyskusja (której rezultatu nie znamy), czy syndykat powinien trwale angażować się kapitałowo w wytwórczość przemysłową, czy też wycofać swe wkłady po zbudowaniu huty, odprzedając akcje innemu przedsiębiorstwu z przewagą kapitału państwowego.

strzelecka lecz lotnictwo, pojazdy, oraz czołgi. Dlatego rozważania nad celowością eksportu materiału wojennego w 1939 r. uważam za stosowne zawęzić do właśnie tych kategorii uzbrojenia (oraz sprzętu przeciwlotniczego i przeciwpancernego)³⁶.

Najwięcej namiętności spowodował fakt niezatrzymania w Polsce maszyn rozpoznawczo-bombowych PZL 43b wykonywanych na podstawie zawartego w 1938 r. zamówienia bułgarskiego, opiewającego na 42 płatowce. Były one napędzane zakupionymi we Francji przez importera silnikami Gnôme-Rhône 14 NO1, lecz brak im było (według większości opinii) trójąłopatowych śmigieł metalowych, także sprowadzonych przez Bułgarię z Francji. Próby w locie odbywały się pono z użyciem jedyne go znajdującego się w wytwórni PZL-WP 1 na Okęciu-Paluchu śmigła, które kolejno montowano w każdej z maszyn. Reprezentujące rząd RP MSWojsk. zastrzegło sobie — jak zwykle w umowie o eksport — prawo rekwizycji tych samolotów, co wiązało by się z koniecznością wypłacenia Bułgarii kary umownej (ok. 2 000 000 zł), zwrotu wypłaconych zaliczek i kosztów zakupu silników oraz oczywiście z zapłaceniem PZL normalnej ceny płatowców.

15 marca 1939 III zastępca (ds. zaopatrzeniowych) Dowódcy Lotnictwa płk inż. Henryk Abczyński zasugerował szefowi Sztabu Lotniczego przy Sztapie Głównym gen. bryg. pil. obs. Stanisławowi Ujejskiemu zatrzymanie w kraju — wobec okupacji przez III Rzeszę Czech i Moraw — „bułgarskich” PZL 43b. Sprawę zreferowano szefowi Sztabu Głównego gen. Stachiewiczowi i — zapewne — ministrowi spraw wojskowych gen. Kasprzyckiemu (lub odpowiedzialnemu za sprawy materiałowe II wiceministrowi gen. Litwinowiczowi). Pismem z 28 marca 1939 Dowódca Lotnictwa gen. bryg. pil. Władysław Kalkus został upoważniony do przejęcia tych samolotów, gdyby podjęte równocześnie próby zakupu w Wielkiej Brytanii porównywalnych z PZL 43b maszyn Fairley „Battle” „okazały się niewystarczające” (dokument podpisał zastępca II wiceministra gen. bryg. Mieczysław Maciejowski).

Zalecenia tego jednak nie wykonano. W okresie „wojny nerwów” gen. Stachiewicz przypuszczalnie zainteresował się losem PZL 43b i na wystosowane zapytanie w tej kwestii zastępca szefa Sztabu Lotniczego ppłk pil. Stanisław Karpiński zreferował mu odpowiedź udzieloną przez Dowództwo Lotnictwa (jej autor nie jest znany) mówiącą, że aparaty są niezdatne do użytku bojowego, ponieważ „Bułgarzy przystali tylko jedno śmigło”. Niestety, najwyraźniej żaden z odpowiedzialnych za stan armii (wraz z Naczelnym Dowódcą Lotnictwa gen. Zającem) oficerów nie zadał sobie trudu sprawdzenia, czy nie ma przypadkiem możliwości natychmiastowego sprowadzenia z Francji potrzebnych śmigieł. Nie wzięto też pod uwagę wariantu wyposażenia PZL 43b w produkowane w kraju dwupłatowe śmigła drewniane, co nieco pogorszyłoby ich osiągi, ale nie na tyle, by zdyskwalifikować ich użyteczność, albo zamontowania licencyjnych silników Bristol „Pegasus” XX, których odpowiedni zapas (wraz ze śmigłami) znajdował się w Polsce. Nie przekonuje również — wysuwany jako powód odesłania PZL 43b do Bułgarii — fakt nieposiadania przez polskie lotnictwo części zamiennych do silników GR 14 NO1, które także można było zapewne zakupić we Francji (na co od marca 1939 r. było dość czasu). Zresztą nawet bez części zamiennych aparaty te warte były zachodu, choćby do czasu nadejścia do

³⁶ E. Kozłowski, op. cit., s. 339.

Polski mniej — nawiasem mówiąc — uniwersalnych i nie znanych polskim pilotom i personelowi naziemnemu „Battle” (pierwsze 36 maszyn zaakretowano w Liverpoolu w ostatniej dekadzie sierpnia, a następne 25 sztuk na początku września).

Ostateczną decyzję o wywozie PZL 43b podjął (opierając się na referacie niedoinformowanego gen. Stachiewicza) sam marsz. Śmigły-Rydz przypuszczalnie w czerwc. W jej wyniku maszyny (po odbiorze technicznym dokonywanym przez bułgarskich pilotów) ekspediowane były kolejną (*via* Jugosławia) do Bułgarii (do 30 czerwca 12 sztuk, do 31 sierpnia następne 21 sztuk).

Wybuch wojny zastał ostatnie 9 samolotów zapakowane w skrzyniach znajdujących się w wagonach stojących na boczniczy WP-1 (według innych przekazów maszyny miały być prawie całkowicie zmontowane i czekały tylko na pomalowanie). Na wieść o napaści niemieckiej i próbie bombardowania Warszawy, pracownicy wytwórni wyładowali skrzynie i podjęli montaż aparatów, celem przekazania ich jednostkom polskiego lotnictwa. 2 września rano gotowe 5 maszyn (nie wiadomo, z jakimi śmigłami) przeleciało na lotnisko polowe na Bielanach, a w WP-1 trwało składanie pozostałych samolotów. Nazajutrz przed południem niemiecki nalot bombowy poważnie uszkodził zakłady, przy czym zniszczeniu (lub ciężkim uszkodzeniom) uległy 3 gotowe do odbioru aparaty. 5 września rano nalot Luftwaffe na lotnisko bielańskie spowodował stratę 3 oczekujących na odbiór PZL 43b tak, że 41 eskadra rozpoznawcza (ze składu Armii „Modlin”) przejęła tylko 2 samoloty (zostały zniszczone w czasie walk). Po zakończeniu kampanii wrześniowej Niemcy przewieźli zebrane wraki PZL 43b (wraz z jedynym ocalałym na Okęciu-Paluchu egzemplarzem) do WP-2 w Mielcu, gdzie złożono 5 maszyn, które w ciągu 1940 r. zostały dostarczone Bułgarii (otrzymała ona tym samym 38 z 42 zamówionych aparatów)³⁷.

Drugą budzącą emocje sprawą jest rzekoma sprzedaż w 1939 r. także na zamówienie bułgarskie samolotów myśliwskich P.24. Bezdyskusyjnie przyjmuje się, że w kwietniu 1937 r. Bułgaria zakupiła 14 sztuk P.24b, które odebrano do końca tego roku. Starsze publikacje podają, że Bułgaria zamówiła dodatkowo 20 maszyn P.24c i 26 P.24f, przy czym ostatnia partia miała być dostarczona do września 1939 r. Najnowsze badania (wykorzystujące archiwalia bułgarskie) kwestionują tymczasem fakt zawarcia tych umów. Niezależnie od tego brak jest dowodów na to, by w 1939 r. w WP-1 montowano P.24 (relacje pracowników PZL są w tym miejscu zgodne). Także poprzednik gen. Kalkusa na stanowisku Dowódcy Lotnictwa, gen. Rayski, nic nie wspomina o eksporcie tych aparatów. Wszystko wskazuje więc na to, że w Polsce nie było wiosną i latem 1939 r. maszyn P.24 (prócz jednego, zakupionego przez Bułgarię doświadczalnego P.24j,

³⁷ CAW, O I SG I/303.3.506: Korespondencja na temat dostawy samolotów PZL43b do Bułgarii; T. C y p r i a n, *Komisja stwierdziła...*, Warszawa 1960, s. 193, 308; L. R a y s k i, op. cit., s. 47, 68, 70-71; J.B. C y n k, op. cit., s. 90, 100, 179-180; A. G l a s s, *Wrzesień 1939 w polskim przemyśle lotniczym*, cz. 1, „Skrzydła Polska”, 1969, nr 38; R. B a r t e l, J. C h o j n a c k i, T. K r ó l i k i e w i c z, A. K u r o w s k i, *Z historii polskiego lotnictwa wojskowego 1918-1939*, Warszawa 1978, s. 459-462, 498 (dalej ZHPLW); W. B a l c e r a k, (red), *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-bułgarskich t. I: 1918-1944*, Wrocław 1982, s. 658-659. A. M o r g a ł a, *Polskie samoloty w Bułgarii 1937-1945*, cz. 3, „AERO — Technika Lotnicza”, 1990, nr 8, s. 37-38. PZL43b był rozwojową wersją samolotu rozpoznawczo-bojowego PZL23 Karaś używanego przez polskie lotnictwo. Rozwijał większą szybkość i miał silniejsze uzbrojenie.

który dostał się w ręce niemieckie) i wysuwane zarzuty ich wywozu w okresie bezpośredniego zagrożenia wojennego są bezpodstawne³⁸.

W 1938 r. SEPEWE zawarła umowę na eksport do Bułgarii 60 samolotów obserwacyjno-łącznikowych LWS-3 „Mewa”, a w 1939 r. być może na 12 (lub 30) sztuk PZL 46b (rozwojowego modelu PZL 43). Poza tym negocjowano z Bułgarią, Jugosławią, Rumunią i Turcją kontrakty na sprzedaż łącznie 75 (lub 90) bombowców PZL 37 „Łoś” (plus 25 sztuk w częściach dla Turcji, która planowała także zakup licencji). Prawdopodobnie nie zbudowano żadnego z tych samolotów — trudno zatem rozważać sens ich wywozu³⁹.

Podobnie w 1939 r. nie podpisano żadnych kontraktów na dostawę wozów bojowych. Sprzedaż Jugosławii 36, a Afganistanowi 10-12 czołgów lekkich 7 TP była dopiero w stadium składania ofert. Trudno natomiast poddać analizie sprawę wywozu pojazdów. Armia bowiem — wobec złego stanu motoryzacji — rekwirowała niemalże każdy samochód i motocykl, a to zmuszałoby do zbadania transferu z Polski wszystkich pojazdów. Wiadomo natomiast, że krajowe fabryki nie produkowały w 1939 r. pojazdów wojskowych na zamówienia zagraniczne⁴⁰.

Kolejną kwestią wymagającą rozważenia jest celowość eksportu 37 mm armat przeciwpancernych wz.36 produkowanych na licencji Boforsa. W 1939 r. SEPEWE zawarła umowy na dostawę 252 działek (wraz z 252 000 nabo) dla Rumunii, 400 (wraz z 400 000 nabo) dla Wielkiej Brytanii. Od końca marca do końca sierpnia kraj opuściło przypuszczalnie 296 armat (260 do Wielkiej Brytanii i 36 do Rumunii) i co najmniej 160 000 sztuk amunicji (150 000 do Wielkiej Brytanii i 10 000 do Rumunii). W dostępnych źródłach nie znalazłem przekazów świadczących o próbie przejęcia tego sprzętu przez wojsko — przeciwnie, kontrakt rumuński kończono negocjować w ostatniej dekadzie czerwca. SEPEWE oferowała ten sprzęt także Jugosławii (z terminem dostawy w roku budżetowym 1940/1941)⁴¹.

Ostatnim spornym zagadnieniem jest wywóz 40 mm armat przeciwlotniczych wz.36, również wytwarzanych na licencji Boforsa. W 1939 r. „Starachowice” uzyskały za pośrednictwem szwedzkiej fabryki kontrakty na eksport tych dział (wraz z amunicją) do Francji, Holandii i Wielkiej Brytanii. Opiewały one łącznie na 190 (lub 203) armaty i minimum 194 000 nabo. Plany produkcyjne zakła-

³⁸ CAW, O I SG I/303.3.506: Koncept pisma O I SG L. 2489/tj. 39 z 9 sierpnia 1939 do Dowódcy Lotnictwa MSWojsk.; J.B. C y n k, op. cit., s. 57-58, ZHPLW, s. 459-461; W. B a l c e r a k, op. cit., s. 583. A. G l a s s, PZL24, „AERO — Technika Lotnicza”, 1990, nr 4, s. 27-29; A. M o r g a ł a, op. cit., cz. 2. s. 36-40. PZL24 był najlepszym polskim myśliwcem wytwarzanym seryjnie. Polskie lotnictwo wojskowe nie miało go niestety w wyposażeniu, używając (wskutek fiaska planu przezbrojenia eskadr myśliwskich w dwusilnikowe maszyny PZL38) jego poprzedników — mocno przestarzałych, wolniejszych i gorzej uzbrojonych PZL11.

³⁹ CAW, O I SG I/303.3.506: Korespondencja dotycząca ofert na eksport samolotów PZL37, PZL46 i LWS-3; J.B. C y n k, op. cit., s. 58-59, 196.

⁴⁰ CAW, O I SG I/303.3.506: Korespondencja w sprawie ewentualnych dostaw czołgów 7 TP; A. J o Ń c a, R. S z u b a Ń s k i, J. T a r c z y Ń s k i, *Wrzesień 1939. Pojazdy Wojska Polskiego*, Warszawa 1990, s. 47-218.

⁴¹ AAN, Ambasada w Bukareszcie, t. 184: Materiały na temat sprzedaży armat przeciwpancernych wz. 36 do Rumunii; CAW, O I SG I/303.3.506: Korespondencja w sprawie eksportu dział przeciwpancernych w 1939 r.; A. K o n s t a n k i e w i c z, W. S ł u p c z y Ń s k i, *Armata przeciwpancerna wz.36*, Warszawa 1977, s. 10; R. Ł o ś, *Artyleria polska 1914-1939*, Warszawa 1991, s. 243, 277; T. D u b i c k i, *Żołnierze polscy internowani w Rumunii w latach 1939-1941*, Łódź 1990, s. 13, 68.

dały, że do końca sierpnia tego roku Wielka Brytania odbierze 58 sztuk (wraz z nieznaną ilością amunicji), Holandia 12 sztuk i 24 000 naboju, zaś Francja tylko 20 000 naboju. Spośród nich WP przejęło zapewne tylko 8 armat znalezionych na początku września w porcie gdyńskim. Decyzję wywozu dział przeciwlotniczych uzasadniano tym, iż w kraju brakowało odpowiedniej liczby bateryjnych centralnych przyrządów celowniczych, a przede wszystkim niedostatecznie dużą produkcją amunicji. Według obliczeń Oddziału I (Organizacyjno-Mobilizacyjnego) Sztabu Głównego na każdą lufę 40 mm miało przypadać 3 600 naboju, a Państwowa Fabryka Amunicji w Skarżysku nie potrafiła podobno szybko opanować masowego wytwarzania specjalnie czułych zapalników do nich. Dla „Starachowic” oznaczało to dylemat: czy wytwarzać działa, do których zabraknie amunicji, czy też produkować ich tylko tyle, ile PFA uda się zaopatrzyć w naboje. Istotnie, pożytek z armat bez amunicji był niewielki. Jednakże wyjaśnienia udzielone przez ówczesnego szefa Oddziału I SG płk. Wiatra podważa informacja zawarta w przechowywanym w CAW referacie z października 1938 r. mówiąca, iż w roku budżetowym 1939/40 (maj 1939 — kwiecień 1940) polskie fabryki miały wykonać 400 dział 40 mm i około 750 000 naboju, z czego WP zamawiało 144 sztuki i 500 000 naboju. Wyraźnie przy tym stwierdzono, że produkcja amunicji 40 mm została opanowana, i że nie ma żadnych opóźnień w dostawach. Superata wynosiła więc 256 armat i 250 000 naboju. Można domniemywać, że pozwalało to dostarczyć armii dodatkowo około 70 działek wraz z odpowiednią ilością amunicji. Eksport 44 000 naboju do Francji i Holandii tym bardziej nie znajduje uzasadnienia. Argument mówiący o braku aparatów centralnych jest także bezpodstawny. Ustalenia dowodzą bowiem, że baterie przeciwlotnicze 40 mm wcale nie używały tych przyrządów (stosowano je tylko w bateriach armat 75 mm)⁴².

Sądzę, iż należy ocenić wywóz wiosną i latem 1939 r. samolotów PZL 43b, dział przeciwpancernych, przeciwlotniczych i amunicji do nich jako posunięcie całkowicie błędne. Eksport tych kategorii sprzętu winien być bezwarunkowo wstrzymany z chwilą zarządzenia przez władze wojskowe Rzeczypospolitej pierwszych posunięć ochronnych przed niemiecką agresją (czyli w ostatniej dekadzie marca). Istniały przy tym środki (Fundusz Obrony Narodowej, Pożyczka Obrony Przeciwlotniczej) pozwalające sfinansować zakup skonfiskowanego materiału. W rezultacie niewłaściwych decyzji utracono możliwość bojowego wykorzystania 40 samolotów rozpoznawczo-bombowych oraz prawdopodobnie 296 armat przeciwpancernych i 62 armat przeciwlotniczych.

119 polskich maszyn rozpoznawczo-bombowych niosło w kampanii wrześniowej na swych barkach wielki ciężar. Wskutek zaniedbań Sztabu Głównego, Sztabu Lotniczego i MSWojsk. przepadła szansa zwiększenia ich liczby o 1/3. Trudno także znaleźć — wobec przebiegu kampanii wrześniowej — uzasadnienie dla eksportu armat przeciwpancernych. Władze wojskowe najwidoczniej nie doceniały faktu niedostatecznego nasycenia sił zbrojnych bronią przeciwpancerną i zadowalały się terminowym realizowaniem planu rozbudowy i unowocześnienia

⁴² CAW, O I SG I/303.3.506: Referat O I dla attaché wojskowego w Bukareszcie l. 1694/tjn.38 z 19 października 1938 i inne materiały na temat produkcji armat przeciwlotniczych w 1939 r.; PSZ, s. 201; J. W i a t r, *Możliwości przygotowania do wojny*, s. 176; t e n ż e, *List do Redakcji*, „Kultura” (Paryż), 1956, nr 12, s. 111-112; W. S t a c h i e w i c z, op. cit., s. 87-88; A. R z e p n i e w s k i, *Obrona Wybrzeża 1939 na tle rozwoju marynarki wojennej Polski i Niemiec*, Warszawa 1970, s. 375; R. Ł o ś, op. cit., s. 243, 283.

armii, który zakładał wyposażenie WP (razem z rezerwą na 6 miesięcy) w 3 000 działek. Tymczasem we Wrześniu w jednostkach było ich tylko 1 278. Zatem niepotrzebny eksport pozbawił armię prawie 1/4 tych armat. Podobnie przedstawia się kwestia dział przeciwlotniczych. Plan modernizacji sił zbrojnych przewidywał zakup 652 sztuk, natomiast w czasie walk użyto zaledwie 358. Wywóz armat tego typu za granicę w 1939 r. uniemożliwił wzmocnienie polskiej czynnej obrony przeciwlotniczej o ponad 17%⁴³.

*

W okresie międzywojennym polski przemysł obronny nawiązał kontakty z kontrahentami z 61 krajów położonych na pięciu kontynentach⁴⁴. W rezultacie zawartych umów wywieziono z Polski sprzęt o wartości ok. 300 000 000 zł (ponad 55 000 000 dolarów). Głównym odbiorcą była Hiszpania (w czasie wojny domowej jej strony zakupiły materiał za około 190 000 000 zł) i państwa bałkańskie (por. tab. 6). Do wybuchu wojny wyeksportowano co najmniej (w nawiasach odsetek sprzętu nowego) ponad 280 000 karabinów i karabinków ręcznych (0%), prawie 19 000 karabinów maszynowych (17%), prawie 1 800 000 granatów ręcznych (100%), ponad 1 400 dział różnych rodzajów (34%), 102 czołgi (6%), 290 (w tym 251 bojowych) samolotów i płatowców (85%), ponad 250 000 000 sztuk amunicji strzeleckiej (27%), 1 100 000 sztuk amunicji artyleryjskiej (30%), prawie 130 t bomb lotniczych (100%), 250 t trotylu (100%), i niemal 2 600 t prochu (29%). W końcu lat trzydziestych Polska znalazła się w czołówce światowych eksporterów uzbrojenia, obok Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec, USA, Czechosłowacji i Belgii⁴⁵. Dwaj najwięksi krajowi wytwórcy — PWU i PZL — sprzedali w latach 1927-1938 za granicę wyroby o wartości odpowiednio 7,3% i 11% swej całej produkcji. Ilościowo wywóz materiału pełnowartościowego szacowałbym na około 15% całej wytwórczości (jedynie w przemyśle lotniczym mógł on sięgnąć 20%)⁴⁶.

Eksport sprzętu wojskowego nie był wliczany do oficjalnych polskich statystyk wywozowych. Po dokonaniu tego zabiegu przedstawia się on jak w tab. 7.

⁴³ A. G l a s s, *PZL 23 Karas*, „AERO — Technika Lotnicza”, 1992, nr 4, s. 13-14; J. K l e p a c z k o, *Analiza czynników wpływających na decyzję wstępnego rozwinięcia wojsk w 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1984, nr 3, s. 205; R. Ł o ś, op. cit., s. 288-289.

⁴⁴ Abisynia, Afganistan, Albania, Argentyna, Austria, Belgia, Boliwia, Brazylia, Bułgaria, Chile, Chiny, Czechosłowacja, Dania, Egipt, Ekwador, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Haiti, Hedżas (Arabia Saudyjska), Hiszpania, Holandia, Honduras, Indie Holenderskie, Japonia, Jemen, Jugosławia, Kolumbia, Kuba, Liberia, Litwa, Łotwa, Meksyk, Niemcy, Nikaragua, Norwegia, Palestyna, Panama, Paragwaj, Persja (Iran), Peru, Portugalia, Rumunia, Salwador, San Domingo (Dominikana), Stany Zjednoczone Ameryki, Sudan, Syjam, Syria, Szwajcaria, Szwecja, Tonkin, Turcja, Urugwaj, Wenezuela, Węgry, Wielka Brytania, Włochy, Wolne Miasto Gdańsk, Związek Sowiecki.

⁴⁵ CAW, Genralny Inspektorat Sił Zbrojnych, Biuro Inspekcji I/302.4.108: Kopia pisma Delagacji RP na konferencję rozbrojeniową w Genewie Tk/JW 133/8 z 17 listopada 1937 do MSZ.

⁴⁶ Szacunki własne na podstawie tabli 4, oraz: CAW, PWU I/363.2.61: Załącznik do bilansu PWU za rok 1938 — faktura PWU za lata 1927-1938; A. K o n s t a n k i e w i c z, op. cit., s. 60, 112, 133; E. K o z ł o w s k i, op. cit., s. 340; R. Ł o ś, op. cit., s. 281, 283; R. S z u b a n i s k i, op. cit., s. 38; ZHPI.W, s. 626, 644.

Jak widać, jedynie w latach wojny domowej w Hiszpanii wartość eksportu materiału wojennego przekroczyła próg 1% wartości całego polskiego wywozu. Przeciętnie w okresie 1928-1938 wynosił on 1,5%. Był to odsetek nieznaczny, lecz porównywalny z osiągnięciami światowych eksporterów broni w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.⁴⁷

Zyski uzyskane ze sprzedaży sprzętu nowego i „eksportowego” (które oceniam na ok. 40 000 000 zł.) przedsiębiorstwa zbrojeniowe przeznaczały przeważnie na inwestycje. Natomiast sumy będące zapłatą za sprzedany do Hiszpanii sprzęt stokowy (około 100-120 000 000 zł) zasiły Fundusz Obrony Narodowej⁴⁸. Dochody te należałoby pomniejszyć o koszty stwarzanych preferencji (np. ulgi celne), drobnych dotacji, dodatków wypłacanych zagranicznym przedstawicielom RP zajmującym się prowadzeniem spraw eksportowych. *Summa summarum* wywóz uzbrojenia z Polski był rentowny.

Eksport sprzętu wojskowego przyczynił się do utrzymania krajowych wytwórni, niekiedy ledwie wegetujących z powodu zbyt niskich zamówień własnych sił zbrojnych, w stanie gotowości mobilizacyjnej. Dzięki wywozowi materiału wojennego periodycznie zwiększało się zatrudnienie w przemyśle obronnym, a jednostkowe koszty wytwarzania broni uległy obniżce (co pozwoliło MSWojsk. nabywać uzbrojenie taniej), co *de facto* oznaczało zwiększenie ilości materiałowych rezerw mobilizacyjnych. Wpływy dewizowe z tytułu dostaw do Hiszpanii były poważnym zastrzykiem dla cierpiącego na ich niedostatek Banku Polskiego. Z kolei gotówka, którą przyniósł MSWojsk. eksport stoków na potrzeby wojny w tym kraju, stanowiła cenne uzupełnienie środków przeznaczonych na realizację programu modernizacyjnego armii. W 1939 r. dzięki zagranicznym zamówieniom władze wojskowe uzyskały (lecz nie skorzystały z niej) możliwość rekwizycji poważnej ilości nowoczesnego sprzętu.

Owo paradoksalne posunięcie, za które spółka SEPEWE nie może ponosić odpowiedzialności, było wynikiem niewłaściwej oceny przez kierownictwo sił zbrojnych sytuacji międzynarodowej. Może być również dowodem jego nieświadomości stopnia materiałowej słabości WP i charakteru zbliżającej się konfrontacji. Sfery wojskowe dążąc bowiem do rozbudowy przemysłu wojennego, poświęcały zbyt mało uwagi stanowi bieżącego (a nie planowanego w przyszłości) uzbrojenia armii. Nawet w 1939 r., a więc w obliczu bezpośredniego zagrożenia, MSWojsk. i SG nie znalazły dodatkowych środków na zakup broni produkowanej w kraju. Zamiast pracować pełną parą fabryki urlopowwały robotników i przyjmowały nowe obstalunki od zagranicznych kontrahentów. Na groteskę zakrawa przy tym fakt, że wicepremier i minister skarbu Eugeniusz Kwiatkowski sądził, iż skoro przemysł zbrojeniowy eksportuje swe wytwory, to widocznie wojsko wyposażone jest wystarczająco. Rozgrywki personalne między wicepremierem a dowództwem sił zbrojnych, zbyt daleko posunięta separacja kompetencji i swoiste pojmovanie tajemnicy wojskowej zaowocowały sytuacją, w której ani Kwiatkowski, ani szef dyplomacji RP Józef Beck nie znali rzeczy-

⁴⁷ A. Rogucki, *Międzynarodowy handel bronią a rynek światowy* [w:] *Materiały i Studia Wydziału Nauk Ekonomicznych Wojskowej Akademii Politycznej*, Warszawa 1981, s. 53.

⁴⁸ CAW, O I SG I/303.3.523: Zestawienia kwot wpłaconych przez SEPEWE na FON; PSZ, s. 201; *Materiały do zagadnienia...* (relacja gen. Litwinowicza), op. cit., s. 171; J. Wiatr, *Przyczynki do historii*, s. 243; Z. Karpieński, *Bank Polski 1924-1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Warszawa 1958, s. 176.

wistego stanu sił zbrojnych, działając najwyraźniej tak, jak gdyby Polska była istotnie gotowa do obrony. Wskutek niekonsekwentnej polityki ekipy marsz. Śmigłego-Rydza nie wykorzystano istniejącego potencjału produkcyjnego realizując miast zakupów broni (niezależnie zresztą od „cywilnego” czteroletniego planu inwestycyjnego) wynikający z sześcioletniego planu modernizacji armii program budowy nowych fabryk, do których — jak pokazał przebieg kampanii polskiej — czołówki Wehrmachtu dotarły już po tygodniu walk¹.

TABELA 1. OBSADA PERSONALNA WŁADZ SEKCJI PRZEMYSŁU WOJENNEGO I SPÓŁKI SEPEWE.

Stanowisko	Imię i nazwisko (ewentualnie stopień i tytuł)	Okres pełnienia funkcji	Reprezentowana instytucja
Prezes Zarządu	dyr. Stanisław Surzycki	Od powstania SPW do początku 1928 r.	Starachowice
	dyr. Mieczysław Soroko	maj 1928 — 30.04.1929	PWU
	ppłk inż. Kazimierz Kieszniewski	30.04.1929 — 28.04.1931	PWU
	ppłk dypl. inż. Otton Czuruk prez. Czesław Klarner	28.04.1931 — 6.04.1938 6.04.1938 — 1.09.1939	PWU Starachowice
Wiceprezesi Zarządu	dyr. Jerzy Lipowski	Od powstania SPW do jej rozwiązania	Stąporków
	dyr. Leopold Wellisz	Od powstania SEPEWE do początku 1928 r.	Modrzejów
	dyr. Franciszek Kuropatwiński	Od powstania SEPEWE do początku 1928 r.	CZWW
	dyr. Stanisław Surzycki	wiosna 1928 — 14.05.1930	Starachowice
	ppłk dypl. Władysław Sokołowski	30.04.1929 — 14.05.1930	URSUS
	dyr. Mieczysław Soroko	30.04.1929 — 28.04.1931	PWU
	dyr. Tadeusz Karszo-Siedlewski prez. Czesław Klarner dyr. Wiesław Januszewski	28.04.1931 — 1.09.1939 14.05.1930 — 6.04.1938 6.04.1938 — 1.09.1939	Ostrowiec Starachowice
Sekretarz Zarządu	ppłk, ppłk inż. Stanisław Witkowski	1932 — 1.09.1939	BGK, URSUS
Członkowie Zarządu	gen. bryg. st.sp. Ryszard Bitner	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928	GRANAT
	gen. dyw. st.sp. Stanisław Puchalski	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928	NITRAT
	gen. dyw. st.sp. Józef Lipkowski	Od powstania SPW do wiosny 1928	
	dyr. Jerzy Iwanowski	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928	SMPzA
	dyr. Jerzy Lipkowski	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928	Stąporków
	dyr. Szwander	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928	Modrzejów
	inż. Andrzej Dowkontt	maj 1928 — 30.04.1929	PWU
	ppłk dypl. Władysław Sokołowski	maj 1928 — 1.09.1930 (z przerwą 30.04.1929 — 14.05.1930)	URSUS, PZInż, BGK
	prez. Czesław Klarner	Od powstania SEPEWE do 14.05.1930	Starachowice
	dyr. Tadeusz Karszo-Siedlewski	Od powstania SEPEWE do 28.04.1931	Ostrowiec
ppłk Bolesław Sikorski	30.04.1929 — 28.04.1931	PWPiMK	

¹ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej t. IV: Lata interwencjonizmu państwowego 1936-1939*, Warszawa 1989, s. 342-343; K. Morawski, op. cit., s. 179; J. Szembek, op. cit., s. 105, 154, 172; W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, Wrocław 1993, s. 276; S. Kirkor, *Sprawy finansowe Polski w przededniu ostatniej wojny*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), 1972, nr 21, s. 43-45.

Stanowisko	Imię i nazwisko (ewentualnie stopień i tytuł)	Okres pełnienia funkcji	Reprezentowana instytucja
	dyr. Henryk Wolff dyr. Stanisław Dzierżanowski ppłk inż. Stanisław Witkowski dyr. inż. Wacław Szulc dyr. Zygmunt Rakowicz dyr. inż. Władysław Domański dyr. inż. dr Jan Prot dyr. Kazimierz Kazimierzczak dyr. Witold Rumbowicz dyr. Ludwik Gerstmann	jesień 1927 — wiosna 1930 wiosna 1930 — 30.04.1934 Od 28.04.1931 do objęcia stano- wiska sekretarza zarządu spółki 28.04.1931 — 1.09.1939 14.05.1930 — 30.04.1934 i od wiosny 1935 do 19.06.1936 30.04.1934 — 1.09.1939 1928 i 30.04.1934 — 1.09.1939 19.06.1936 — 1.09.1939 30.04.1934 — 1.09.1939 13.09.1938 — 1.09.1939	Norblin Norblin BGK, URSUS, PZInż GRANAT PWPiMK, PZInż Norblin PWPiMK PZL PZL, PWS, ZPPL PWU
Delegaci do Zarządu	ppłk dypl. Aleksander Misiurewicz ppłk dypl. Józef Sierosławski mjr, ppłk dypl. Edward Ulanicki mjr inż. Marian Niewiadomski płk inż. Apolinary Żebrowski płk Piotr Siedlecki mjr Aleksander Rojszyk radca Stanisław Geyer inż. Włodzimierz Wolski radca Bolesław Titera radca Tadeusz Lubaczewski	Od połowy 1930 r. do połowy 1932 r. Od połowy 1932 r. do 2.10.1936 2.10.1936 — 1939 1930 Od połowy 1938 do 1939 r. wiosna 1931 — połowa 1932 połowa 1932 — początek 1934 początek 1934 — początek 1938 1929 — 28.11.1933 28.11.1933 — 1.09.1939 29.03.1935 — 1.09.1939 19.06.1936 — 1.09.1939	SG SG SG DU MSWojsk DU MSWojsk WZZU WZZU/KZU KZU PIE PIE MS MSZ
Członkowie Komisji Rewizyjnej	dyr. Stanisław Górski dyr. Henryk Wolff dyr. T. Marcinkowski dyr. Jerzy Mokrzycki dyr. L. Paschalski dyr. E. Różewicz dyr. Leonard Mozdżeński dyr. Stefan Zerański dyr. Zygmunt Wolski dyr. Ludwik Gerstmann dyr. Tadeusz Grabowski dyr. Wieńczysław Kotecki dyr. Stefan Machowicz inż. Józef Weber dyr. Tadeusz Pastwa	Od powstania SEPEWE do 29.03.1935 Od powstania SEPEWE do jesieni 1927 Od powstania SEPEWE do wiosny 1928 Od powstania SEPEWE do wiosny 1928 Od powstania SEPEWE do wiosny 1928 Od powstania SEPEWE do wiosny 1928 30.04.1929 — 30.11.1933 30.04.1929 — połowa 1931 i 30.04.1934 — 1.09.1939 28.04.1931 — 30.04.1934 30.04.1934 — 6.04.1938 29.03.1935 — 1.09.1939 29.03.1935 — 6.04.1938 29.03.1935 — 6.04.1938 wiosna 1937 — 1.09.1939 29.04.1933 — 30.04.1934 6.04.1939 — 1.09.1939	PERKUN Norblin Zieleniewski SAMOLOT Paschalski WARGUM POCISK NITRAT PWU PWU BGK PZO POCISK PZL
Dyrektor	gen. dyw. st.sp. Józef Lipkowski inż. Zygmunt Dobrowolski Ludwik Zakrzewski ppłk dypl. st.sp. Władysław Sokołowski	Od powstania SPW do wiosny 1928 wiosna 1928 — 1.04.1929 1.04.1929 — 1.09.1930 1.09.1930 — 1.09.1939	x x x x
Wice- dyrektor (Prokurent)	rtm rez. Leon Gologórski inż. Edward Wawrzyniak mjr st.sp. Kazimierz Zarębski	Od powstania SEPEWE do wiosny 1928 wiosna 1928 — 1.09.1930 1.09.1930 — 1.09.1939	x x x

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych sprawozdań zarządu spółki SEPEWE i innych rozproszonych materiałów, oraz S t a w e c k i, *Przyczynek*, dz. cyt. s. 299.

TABELA 2. UDZIAŁOWCY (AKCJONARIUSZE) SEPEWE W LATACH 1926-1938.

Nazwa przedsiębiorstwa	Ilość udziałów (akcji) posiadanych w roku								
	1926- -1927	1928 ⁷	1929 ⁸	1930 ⁹	1931- -1933	1934	1935	1936	1937- -1938
Centralny Zarząd Wytwórni Wojskowych (Warszawa)	16	x	x	x	x	x	x	x	x
Państwowe Wytwornie Uzbrojenia ⁷ (Warszawa)	x	30	41/30	41/30	88	118	118	118	590
Państwowa Wytwórnia Prochu i Materiałów Kruszących (Pionki-Zagożdżon)	x	10	10/10	10/10	28	42	42	42	210
Towarzystwo Starachowickich Zakładów Górnich SA (Starachowice)	12	20	30/20	30/20	58	65	65	65	325
Zakłady Amunicyjne „Pocisk” SA (Warszawa)	12	3	3/3	3/3	9	12	12	12	60
SA Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich (Ostrowiec Świętokrzyski)	8	10	20/10	20/10	28	42	42	42	210
SA Fabryk Metalowych „Norblin, Bracia Buch i T. Werner” (Warszawa)	7	10	20/10	20/10	29	43	43	43	215
Towarzystwo Akcyjne Fabryk i Zakładów Górnico-Hutniczych „Staporków” (Staporków)	5	1	— ¹⁰	—	—	—	—	—	—
Modrzejowskie Zakłady Górnico-Hutnicze (Sosnowiec)	8	3	3/3	3/3	— ¹²	—	—	—	—
Polskie Zakłady Chemiczne „Nitrat” SA (Niewiadów)	5	2	2/2	2/2	6	9	9	9	45
Zakłady Mechaniczne „Ursus” (Czechowice)	4	2	2/2	— ¹¹	3	3	3	3	15
Zjednoczone Fabryki Maszyn, Kotłów i Wagonów „L. Zieleniewski, Fitzner-Gamper” SA (Kraków)	4	— ⁸	—	—	—	—	—	—	—
Zakłady Przemysłowo-Handlowe „Wł. Paschalski” (Warszawa)	3	1	1/1	1/1	3	4	4	4	20
Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki ³ (Pruszków)	3	1	1/1	1/1	3	4	4	4	20
Belgijskie Towarzystwo Akcyjne Sochaczewskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu — od 1931 r. pn. Belgijska SA Zakłady Przemysłowe „Boryszew” (Boryszew)	3	2	2/2	2/2	6	8	8	8	40
Przemysł Metalowy „Granat” SA (Kielce)	2	1	1/1	1/1	3	5	5	5	25
„Protecta” Sp.z o.o. (Radom)	2	— ⁴	x	x	x	x	x	x	x
Podlaska Wytwórnia Samolotów SA (Biała Podlaska)	2	1	1/1	1/1	x	3	3	3	15
Wielkopolska Wytwórnia Samolotów „Samolot” SA (Poznań)	2	— ⁴	—	—	x	x	x	x	x
Fabryka Motorów „Perkun” SA (Warszawa)	1	1	2/1	2/1	3	3	3	3	15

Nazwa przedsiębiorstwa	Ilość udziałów (akcji) posiadanych w roku								
	1926- -1927	1928 ⁷	1929 ⁹	1930 ⁹	1931- -1933	1934	1935	1936	1937- -1938
Warszawska Fabryka Wyrobów Gumowych „Wargum” SA (Warszawa)	1	— ⁸	—	—	—	—	—	—	—
Bank Gospodarstwa Krajowego (Warszawa)	—	5	5/5	5/5	15	21	21	21	105
Warszawska SA Budowy Parowozów „Parowóz” (Warszawa)	x	3	— ¹⁰	x	x	x	x	x	x
Państwowe Zakłady Lotnicze ⁴ (Warszawa)	x	—	3/3	3/3	9	9	9	9	45
Fabryka Obrabiarek „Pionier” (Warszawa)	—	—	1/1	1/1	3	3	— ¹³	—	—
Państwowe Zakłady Inżynierii ⁵ (Warszawa)	x	x	x	2/2	3	3	3	3	15
Polskie Zakłady Optyczne SA (Warszawa)	x	x	x	x	—	5	5	5	25
Zrzeszenie Polskich Przemysłowców Lotniczych ⁶ (Warszawa)	x	x	—	—	—	—	30	30	150
„Lignoza” SA (Katowice)	—	—	—	—	—	—	—	6	30
Polska Spółka dla Przemysłu Gumowego „Sanok” (Sanok)	—	—	—	—	—	—	—	5	25
R A Z E M:	100	106	148/ 106	148/ 106	300	400	430	441	2205

Źródło: Opracowane na podstawie sprawozdań rocznych zarządu SEPEWE i: CAW, BAA MSWojsk. I/300.54.308 Projekt nowego rozdziału udziałów SEPEWE z 1927 r.; BPW MSWojsk. I/300.56.68 Szczegółowe sprawozdanie z działalności przedsiębiorstw o kapitale mieszanym, s. 3-4; KSG I/303.2.21 Referat L. 354/28 PW Tjn. w sprawie organizacji i stanu eksportu naszego przemysłu wojennego z 1.02.1928 r., lista udziałowców SEPEWE Sp. z o.o. na 1929 r.; KZU I/360.1.3 Sprawozdanie dyrekcji SEPEWE za rok 1929.

¹ W 1928 r. przekształcony w koncern Państwowych Wytwórni Uzbrojenia i Państwową Wytwornię Prochu i Materiałów Kruszących (Pionki-Zagożdżon).

² W skład koncernu wchodziły: Państwowa Fabryka Karabinów (Warszawa), Państwowa Fabryka Broni (Radom), Państwowa Fabryka Amunicji (Skarżysko) i Państwowa Fabryka Sprawdzianów (Warszawa).

³ Dysponowało fabrykami w Pruszkowie i Porębie.

⁴ W skład koncernu wchodziły w 1939 r.: Wytwórnia Płatowców nr 1 (Warszawa), Wytwórnia Płatowców nr 2 (Mielec), Wytwórnia Silników nr 1 (Warszawa) — upaństwowione Polskie Zakłady „Skody”, Wytwórnia Silników nr 2 (Rzeszów).

⁵ W skład koncernu wchodziły w 1939 r.: Zakłady Mechaniczne „Ursus” (Czechowice), Fabryka Silników i Armatur (Warszawa), Fabryka Samochodów Osobowych i Półciężarowych (Warszawa), Stacja Obsługi Samochodów (Warszawa), Stocznia Modlińska (Modlin).

⁶ SEPEWE objęła reprezentację eksportową następujących członków ZPPL: Biuro Techniczno-Handlowe „Avia” (Warszawa), Fabryka Maszyn Precyzyjnych „Avia” (Warszawa), Huta „Pokój” (Katowice), Wytwórnia Silników „H. Liefeldt i S. Scheffner” (Warszawa), Zakłady Mechaniczne „E. Plage i T. Laśkiewicz” (Lublin) — po upaństwowieniu pn. Lubelska Wytwórnia Samolotów, Polskie Zakłady „Skody” SA (Warszawa) — po upaństwowieniu PZL WS-1, Towarzystwo Sosnowieckich Fabryk Rur i Żelaza (Warszawa), Fabryka Śmigieł „W. Szomański i S-ka” (Warszawa), Doświadczalne Warsztaty Lotnicze (Warszawa), Krajowa Fabryka Odzieży Sportowej „Varsovienné” (Warszawa), Fabryka Przetworów Kauczukowych „Vulcanit” (Warszawa), Fabryka Śrub i Świec Silnikowych „J. Wagner” (Warszawa), Fabryka Rowerów i Motocykli „B. Wahren” (Warszawa), Fabryka Dykt i Formirów „Bracia Konopaccy” (Mosty)

⁷ Po reorganizacji spółki.

⁸ Wystąpiły w 1928 r. w związku z reorganizacją SEPEWE

⁹ Udziały posiadane/udziały opłacane.

¹⁰ Wystąpiły w 1929 r., a udziały przejęły PZL i „Pionier”.

¹¹ W 1930 r. udziały „Ursusa” przejęły przejściowo PZInz.

¹² Wystąpiły w 1931 r.

¹³ Wystąpiła w końcu 1934 r.

TABELA 3. FINANSOWE WYNIKI DZIAŁALNOŚCI SEPEWE OD 1.10.1926 R. DO 31.12.1938 R.
w złotych

A. Zyski

Rok	Provizje i zysk na sprzedaży	Procenty	Komorne ¹	Kaucje i różnice kursowe ²	RAZEM
1927 ³	—	—	—	—	—
1928 ⁴	12 454,77	89,09	—	131 027,50	143 568,36
1929	145 677,47	3 974,61	—	—	149 652,08
1930	223 477,52	2 285,66	—	—	225 763,18
1931	308 030,63	8 814,27	—	—	316 844,90
1932	178 202,90	11 342,81	—	—	189 545,71
1933	237 039,60	5 218,37	—	—	242 257,97
1934	308 895,78	18 996,33	—	103 951,90	431 844,01
1935	385 937,77	17 333,19	—	—	403 270,96
1936	2 459 931,70	53 741,07	—	2 995,72	2 516 668,49
1937	12 042 601,62	254 273,54	15 960,94	—	12 312 836,10
1938	1 468 635,21	192 318,95	73 442,15	406 264,11 ⁵	2 140 660,42

B. Straty

Rok	Koszty administracji ogólnej	Koszty sprzedaży	Podatki	Różne ⁶	RAZEM
1927c	141 626,92	—	—	—	141 626,92
1928d	189 552,98	—	—	2 876,65	192 429,63
1929	190 285,11	—	11 024,77	34 497,19	235 807,07
1930	183 599,76	—	8 779,12	1 260,25	193 639,13
1931	171 910,86	—	66 002,98	42 676,83	280 590,37
1932	145 250,10	—	15 392,97	12 340,27	172 983,34
1933	135 287,78	—	32 321,58	26 986,75	194 596,11
1934	193 916,73	—	50 172,71	2 140,93	246 230,37
1935	201 290,15	—	34 363,36	23 410,49	259 694,00
1936	273 299,90	—	32 931,35	41 801,03 ⁷	348 032,28
1937	404 958,22	1 874 180,61	379 913,76	156 096,39	2 815 148,98
1938	266 773,54	422 282,93	77 832,26	156 478,33	923 367,06

C. Różnica zysków i strat

Rok	Nadwyżka	
	Zysków	Strat
1927	—	141 626,92
1928	—	48 861,27
1929	—	86 154,99
1930	32 124,05	—
1931	36 254,58	—
1932	16 562,37	—
1933	47 661,86	—
1934	185 613,64	—
1935	143 576,96	—
1936	2 168 636,21	—
1937	9 467 687,12	—
1938	1 217 293,36	—

Źródło: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938 CAW, KSG I/303.2.21.

¹ Z domów przy ul. Mazowieckiej 9 i przy Wiejskiej 18.² Kaucje spisane za zyski w 1927 r. Różnice kursowe w 1934 i 1936 r.³ Od 1.10.1926 do 30.11.1927 r.⁴ Od 1.12.1927 do 31.12.1928 r.⁵ W tym 404 948,45 zł na sprzedaży placów na Mokotowie.⁶ Do 1936 r.: amortyzacja, straty na funtach szterlingach, udziałach POL-ROMANII, złożonych kaucjach, zużyciu ruchomości. W latach 1937-1938: utrzymanie nieruchomości, różnice kursowe, zużycie ruchomości i inne straty z tytułu rozbiórki budynków, koszty przekształcenia SEPEWE w spółkę akcyjną.⁷ W tym 20 000 zł kosztów propagandy sprzętu lotniczego.

TABELA 4. UMOWY O EKSPORT MATERIAŁÓW UŻYTKU WOJSKOWEGO Z POLSKI W OKRESIE 1926-1939.

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.	
1926	Rumunia ¹	—	35 t trotylu	„Nitrat”	.	
1928	Estonia ²	—	4 950 kb wz.14 Enfield	WZZU	.	
	Rumunia	—	200 000 zapalników do granatów ręcznych	„Granat”	738 805	
1929	Afganistan	—	100 kbk wz.29e Mauser	PWU	35 778	
	Afganistan ³	„Grimard”	3 000 kbk wz.29e Mauser 3 mln naboł 7,92 mm stok.	PWU WZZU	.	
	Afganistan	„Grimard”	Segregacja i regeneracja 5 mln naboł kb	Wytw. Am nr 2	238 400	
	Estonia	—	5 500 wkrętek do pocisków artyleryjskich	„Pocisk”	8 615	
	Estonia	—	2,5 mln naboł kb (long rifle)	„Pocisk”	.	
	Estonia	—	4 500 skrzyń na pociski artyleryjskie	„A. Mann”	201 585	
	Hedžas	„Grimard”	400 szabel	„A. Mann”	17 640	
			3 000 kbk wz.29e Mauser	PWU	425 814	
			3 000 bagnetów wz.29	„Perkun”	36 069	
			10 mln naboł 7,92 mm	„Pocisk”	1 246 000	
		Hedžas	„Grimard”	Części do kbk wz.29e Mauser	PWU	14 685
		Rumunia	—	86 500 zapalników do granatów ręcznych	PWU	231 400
		„Grimard”	3 500 kb wz.98 Mauser stok.	WZZU	.	
		„Klaguiné”	8 armat przeciwlotniczych 76,2 mm stok.	.	.	
			8 armat polowych 106,7 mm stok.	.	.	
			4 500 granatów artyleryjskich stok.	WZZU	689 750	
			Części do kb wz.91 Mosin stok.	WZZU	58 651	
1930	Chiny ⁴	„Genschow”	2,26 mln naboł 7,92 mm stok.	WZZU	231 400	
	Chiny	„Grimard”	4 200 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	PWU,	728 910	
			2,8 mln naboł 7,92 mm stok.	„Perkun”	.	
	Chiny	„Grimard”	4 000 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	WZZU	231 400	
			4 000 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	PWU,	640 000	
			2 mln naboł kb 7,92 mm stok.	„Perkun”	.	
	Chiny ⁴	„Grimard”	0,81 mln naboł 7,92 mm stok.	WZZU	106 800	
	Chiny ⁴	„Grimard”	4 200 skorup do pocisków artyleryjskich	WZZU	108 135	
Estonia		2,5 mln naboł 7,69 mm stok.	„Pocisk”	124 766		
Estonia ^{4 5}		10 000 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	WZZU	.		
Hodžas	—	Części do kbk wz.29e Mauser	PWU,	1 842 300		
		5,2 mln naboł 7,92 mm	„Perkun”	.		
		500 zapalników do granatów ręcznych	PWU	41 554		
		150 kbk wz.29e Mauser	PWU	694 369		
1931	Argentyna	„Grimard”	500 zapalników do granatów ręcznych	„Granat”	2 448	
	Chiny	„Grimard”	100 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	PWU	23 487	
	Chiny	„Grimard”	5 000 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	PWU	16 465	
	Chiny	„Grimard”	0,1 mln naboł 7,92 mm	PWU	774 300	
	Chiny	„Grimard”	6,7 mln naboł kb 7,92 mm stok.	„Pocisk”	.	
	Chiny	„Grimard”	3 000 kbk wz.29e Mauser z bagnetami	WZZU	631 869	
	Chiny	„Momag”	6,3 mln naboł 7,69 mm stok.	WZZU	520 650	
	Estonia	„Bing”	4 040 naboł armatnich 106,7 mm stok.	PWU	322 505	
	Estonia		9 772 łusek armatnich 106,7 mm stok.	WZZU	287 648	
			Złom mosiężny	WZZU	86 970	
	Estonia		15 000 zamków do ckm wz.05 Maxim	WZZU	126 777	
	Finlandia		8 800 zapalników artyleryjskich stok.	WZZU	166 642	
	Finlandia		100 000 zapalników do granatów ręcznych	WZZU	68 922	
	Grecja	—	30 000 strzałów armatnich 105 mm	„Granat”	489 500	
	Grecja	—	2 000 kb wz.88 Mauser z bagnetami	„Pocisk”	.	
		2 000 kb wz.88 Mauser stok.	WZZU	4 906 125		
		Części do kb wz.88 Mauser stok.	WZZU	.		
		2 ckm wz.07/12 Schwarzlose stok.	WZZU	.		

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
			Części do ckm wz.05 Maxim stok. 2 mln naboji 7,92 mm stok. 2,5 mln naboji 7,69 mm stok.	WZZU WZZU WZZU	.
1932	Brazylia	„Klaguiné”	1 500 strzałów armatnich 155 mm	„Starachowice”	413 815
	Brazylia	„Klaguiné”	15 000 naboji armatnich 75 mm	„Pocisk”	981 225
	Bułgaria	„Daugś”	7 000 zamków do kbk wz.95 Mannlicher stok.	WZZU	43 610
	Bułgaria	.	11 koni oficerskich	„Krongold”	17 889
	Chiny	„Daugś”	2 moździerze wz.15/16 stok.	.	.
	Chiny	.	200 granatów moździerzowych stok.	WZZU	.
	Chiny	.	0,385 mln naboji 7,92 mm stok.	WZZU	24 208
	Estonia	.	1 000 łusek armatnich 106,7 mm stok.	WZZU	8 900
	Estonia	.	16 000 zapalników denkowych do pocisków artyleryjskich 37 mm	.	102 350
	Finlandia	„Daugś”	Części do kb wz.91 Mosin stok.	WZZU	116 590
	Jugosławia	—	Wyrzutniki bombowe inż. Władysława Świąteckiego	Świątecki	.
	Kolumbia	„Klaguiné”	3 armaty przeciwlotnicze 88 mm stok.	WZZU	124 938
	Portugalia ⁶	—	1 408 naboji 88 mm stok.	WZZU	52 528
	Rumunia	—	1 samolot myśliwski P.11/II	PZL	160 000
	Szwecja	—	300 kbk wz.95 Mannlicher stok.	WZZU	26 700
		„Brandt”	5 000 elementów naboji kb 400 granatów ręcznych wz.31	„Granat”	1 268
1933	Chiny	„Daugś”	10,5 mln naboji kb stok.	KZU	586 866
	Finlandia	„Daugś”	Części do kb wz.91 Mosin stok.	KZU	123 986
	Jugosławia	—	1 000 bomb lotniczych 12,5 kg	PWU	98 040
	Rumunia	—	50 płatowców myśliwskich P.11b z licencją	PZL	4 437 500
1934	Abisynia	.	3 000 kb wz.95 Mannlicher stok. 1,5 mln naboji 8 mm stok.	KZU	215 202
	Bułgaria	.	60,5 t prochu	PWPiMK	389 058
	Chiny ⁴	„Daugś”	1 500 kb i 4 500 kbk wz.95 Mannlicher stok.	KZU	293 700
	Chiny ⁴	„Daugś”	300 ckm wz.07/12 Schwarzlose z podstawami i częściami zapasowymi stok.	KZU	384 872
	Chiny ⁴	„Daugś”	2,95 mln naboji 8 mm stok.	KZU	.
	Chiny	„Sajovitz”	59 ckm wz.07/12 Schwarzlose z podstawami i częściami zapasowymi stok.	KZU	35 929
	Chiny	—	0,81 mln naboji kb stok.	KZU	96 655
	Czechosłowacja ⁷	—	2 samoloty turystyczne RWD-9	DWL	.
	Grecja	—	84 t prochu	PWPiMK	652 905
	Grecja	—	50 000 zapalników do granatów ręcznych	„Granat”	112 875
	Jugosławia	—	76 000 zapalników do pocisków artyleryjskich	PWU	1 142 733
	Jugosławia	—	74 000 zapalników do pocisków artyleryjskich	PWU	990 417
	Jugosławia	—	57 t prochu	PWPiMK	663 567
	Rumunia	—	21 fotokarabinów maszynowych	PZO	930 550
		„Klaguiné”	5 armat połowych 75 mm wz.12 stok. 1 armata połowa 106,7 mm stok. 8 jaszczy i części zapasowe do armat wz.12 stok.	KZU	96 650
1935	Abisynia ⁸	.	1 samolot myśliwski P.24	PZL	77 750
	Ameryka Południowa ⁹	.	2 armaty połowe stok.	KZU	34 000
		.	1 500 granatów moździerzowych stok.	KZU	42 681
		.	6 015 łusek armatnich stok.	KZU	634 200
	Bułgaria	—	100 t prochu	PWPiMK	.
	Bułgaria	„Daugś”	150 ckm wz.07/12 Schwarzlose stok.	KZU	.
	Estonia	—	6 czołgów rozpoznawczych TKS	PZInż.	300 654
	Estonia	—	Części zapasowe do czołgów TKS	PZInż.	37 535

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
	Francja	—	310 000 zapalników do granatów ręcznych	„Granat”	
	Francja ⁷	—	1 samolot turystyczny RWD-9	DWL	
	Hiszpania	—	2 samoloty turystyczne RWD-9	DWL	128 600
	Jugosławia (Rogozarski) ⁷	—	Licencja na samolot treningowy RWD-8	DWL	
	Jugosławia	—	60 t prochu i 8 000 rurek prochowych	PWPiMK	692 600
	Rumunia	—	Części do płatowców myśliwskich P.11b	PZL	157 564
	Rumunia	—	100 000 masek przeciwgazowych wz.32 z licencją	WSPgaz.	3 400 000
	Rumunia	—	Części do masek przeciwgazowych wz.32	WSPgaz.	330 000
	Rumunia	—	30 t węgla aktywnego	WSPgaz.	360 000
	Rumunia	—	Pomoc w budowie wytwórni masek przeciwgazowych i węgla aktywnego	WSPgaz.	390 000
	Rumunia	—	10 000 km kabla telefonicznego i pomoc w budowie wytwórni kabli		1 595 400
	Rumunia	—	300 skrzyń hermetycznych	PWU	49 500
	Stany Zjednoczone	—	3 020 zapalników do pocisków artyleryjskich stok.	KZU	25 670
		„Klaguinc”	5 000 kb wz.16 Berthier stok.	KZU	
			20 kbk wz.29e Mauser	PWU	1 857
			41 kbk wz.29e Mauser	PWU	3 657
1936	Austria ¹⁰	„Daugš”	92 ckm wz.07/12 Schwarzlose stok.	KZU	41 400
	Chiny ¹¹	„Daugš”	9 300 kbk wz.29e Mauser z bagnietami	PWU	995 100
	Chiny ¹¹	„Daugš”	10 000 kb wz.88 Mauser stok.	KZU	720 000
			4 mln naboí 7,92 mm stok.	KZU	208 000
	Chiny ¹¹	„Daugš”	1481 lkm wz.15 Bergmann stok.	KZU	370 250
	Chiny ¹¹	„Daugš”	1100 lkm wz.08/15 Maxim z częściami zapasowymi stok.	KZU	
	Chiny ¹¹	„Daugš”	0,8 mln naboí kb 7,92 mm		99 960
	Chiny ¹¹	„Daugš”	5 mln naboí kb 7,92 mm stok.	KZU	157 000
	Chiny ¹¹	„Daugš”	100 000 granatów ręcznych wz.31		314 750
	Chiny ¹¹	„Daugš”	30 ton prochu „e”	PWPiMK	414 300
	Finlandia	„Daugš”	2 930 kb wz.91 Mosin z częściami zapasowymi stok.	KZU	58 731
	Francja ¹²	„Brandt”	600 000 granatów ręcznych wz.31		1 888 500
	Francja ¹²	„Brandt”	100 moździerzy 81 mm wz.18 Stokes-Brandt stok.	KZU	175 000
			44 000 granatów moździerzowych 81 mm stok.	KZU	1 474 000
	Francja ¹²	„Brandt”	190 t prochu „e”	PWPiMK	
	Francja (Gardý)	SADEA	Licencja na wyrzutniki bombowe inż. Władysława Świąteckiego	Świątecki	
	Grecja	—	135 000 prochowych ładunków artyleryjskich	PWPiMK	
	Grecja	—	36 płatowców P.24a, f i g	PZL	3 600 000
	Hiszpania	—	4 samoloty turystyczne RWD-13 z licencją	DWL	144 000
	Hiszpania	—	1 samolot treningowy RWD-8	DWL	
	Jugosławia	—	125,35 t prochu	PWPiMK	1 547 977
	Jugosławia	—	80 t prochu	PWPiMK	
	Jugosławia	—	90 t prochu	PWPiMK	1 422 00
	Łotwa	„Klaguinc”	18 600 zapalników artyleryjskich stok.	KZU	97 650
	Meksyk ¹²	„Grimard”	10 094 kbk wz.29e Mauser z bagnietami	PWU	1 026 488
	Meksyk ¹²	„Grimard”	302 rkm wz.28e Browning	PWU	356 100
	Meksyk ¹²	„Grimard”	2,5 mln naboí 7,92 mm		289 250
	Meksyk ¹²	„Grimard”	10,6 mln naboí 7,92 mm stok.	KZU	299 042
	Meksyk ¹²	„Grimard”	5 000 rkm wz.15 Chauchat stok.	KZU	1 000 000
			15 mln naboí 8 mm stok.	KZU	1 575 000
	Meksyk ¹²	„Grimard”	300 000 granatów ręcznych wz.31		944 250
	Meksyk ¹²	„Grimard”	60 000 naboí armatnich 75 mm stok.	KZU	4 330 000
	Meksyk ¹²	„Grimard”	35 000 naboí armatnich 75 mm stok.	KZU	2 340 672

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
	Meksyk ¹²	„Grimard”	25 000 naboí armatnich 75 mm stok.	KZU	
	Meksyk ¹²	„Grimard”	100 t trotylu		550 000
	Meksyk ¹²	„Klaguiné”	8 armat górskich 76,2 mm wz.06 i 09 z częściami zapasowymi stok.	KZU	166 920
			15 000 naboí 76,2 mm stok	KZU	675 000
			1 500 zapłonników do łusek 76 mm stok.	KZU	3 000
	Palestyna		20 kbk wz.29e Mauser	PWU	
	Palestyna		0,02 mln naboí 7,92 mm	PWU	
	Portugalia ¹¹	„Herse”	1 677 kbk wz.29e Mauser	PWU	
	Portugalia ¹¹		20 samolotów myśliwskich PWS-10 stok.	KZL	600 000
	Portugalia ¹¹		20 samolotów liniowych Breguet XIX stok.	KZL	700 000
	Portugalia ¹¹		Części zapasowe do Breguetów XIX i PWS-10 stok.		
			3,5 mln naboí kb 7,92 mm stok.		
			2 000 bomb 12,5 kg		
			1 000 bomb 50 kg		
			100 bomb 100 kg	KZL	773 000
	Portugalia ¹¹	„Herse”	2 samoloty turystyczne RWD-13	DWL	72 000
	Rumunia	—	200 skrzyń hermetycznych	PWU	32 500
	Rumunia	—	200 000 zapalników do granatów ręcznych	„Granat”	
	Rumunia	—	Licencja na zapalniki do granatów ręcznych i pomoc w budowie ich wytwórni	„Granat”	
	Rumunia	—	Licencja na cywilne maski przeciwgazowe	WSPgaz.	200 000
	Rumunia	—	Licencja na synchronizator inż. Jana Szala do lotniczych km	„Motolux”	
	Rumunia	—	Części zamienne do płatowców myśliwskich P.11b	PZL	134 000
	Rumunia	—	5 płatowców myśliwskich P.24e z licencją	PZL	484 500
	Turcja	—	40 płatowców myśliwskich P.24a i c z licencją i częściami do montażu 20 szt.	PZL	5 697 000
	Urugwaj ¹²	„Aljurgo”	100 000 granatów ręcznych wz.31		380 256
	Urugwaj ¹²	„Aljurgo”	4 armaty polowe 75 mm Schneider S.B. stok.	KZU	680 000
	Urugwaj ¹²	„Aljurgo”	971 naboí armatnich 75 mm stok.	KZU	153 418
			1 kompania czołgów lekkich Renault FT-17 (16 wozów) ze sprzętem stok.	KZU	3 000 000
	Urugwaj ¹²	„Aljurgo”	10 000 par trzewików wojskowych		236 000
	Urugwaj ¹²	„Hunzedal”	50 obrotników samolotowych SS 32 bis stok.	KZL	125 000
	Węgry	„Daugš”	13 000 kb i kbk wz.95 Mannlicher stok.	KZU	546 000
			9 400 bagnatów austriackich stok.	KZU	61 100
			15 mln naboí kb 8 mm stok.		
	Wielka Brytania (Vickers)	—	Licencja na peryskop czołgowy mjr. inż. Rudolfa Gundlacha	KZU	630 000
	Włochy (Caproni)	SADEA	Licencja na wyrzutniki bombowe inż. Władysława Świąteckiego	Świątecki	
		„Klaguiné”	12 000 kb wz.16 Berthier stok.	KZU	
		„West-Export”	3 samoloty transportowe Fokker F-VII/3 m stok.	KZL	
		—	1,53 mln naboí kb 7,92 mm	PWU	176 498
1937	Brazylia	„Herse”	6 samolotów turystycznych RWD-13	DWL	216 000
	Bułgaria	—	14 płatowców myśliwskich P.24b	PZL	
	Bułgaria	—	5 samolotów treningowych PWS-16bis	PWS	
	Chiny ¹¹	„Daugš”	2 000 kb wz.88 Mauser stok.	KZU	144 000
	Chiny ¹¹	„Daugš”	580 ckm wz.10/28 Maxim stok.	KZU	1 234 240

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
	Francja	—	Licencja na zapalniki do granatów ręcznych	„Granat”	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	5 800 kbk wz.29e Mauser	PWU	733 700
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	225 rkm wz.28 Browning	PWU	276 075
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	48 ckm wz.30 Browning	PWU	166 368
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	3 650 rkm wz.15 Chauchat stok.		
			10 mln naboí kb 8 mm stok.	KZU	2 100 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	1 mln naboí kb 7,92 mm stok.	KZU	35 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	127 moździerzy 75 mm wz.16 J.D. stok.	KZU	266 700
			8 245 granatów moździerzowych 75 mm stok.	KZU	247 700
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	36 armat 37 mm Puteaux stok.	KZU	540 000
			36 000 naboí armatnich 37 mm stok.	KZU	1 512 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	54 armaty polowe 75 mm wz.06, 11 i 15 stok.	KZU	3 348 000
			54 000 naboí armatnich 75 mm stok.	KZU	3 240 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	25 armat polowych 77 mm wz.16 stok.	KZU	1 375 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	33 000 naboí armatnich 77 mm stok.	KZU	1 650 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	26 haubic polowych 105 mm wz.16 stok.	KZU	2 340 000
			13 000 strzałów 105 mm wz.16 stok.	KZU	1 495 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	15 haubic polowych 105 mm wz.98/08 stok.	KZU	1 350 000
			15 000 strzałów 105 mm wz.98/08 stok.	KZU	1 725 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	25 000 granatów 75 mm wz.16 A.L. stok.	KZU	1 625 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	4 500 strzałów haubicznych 155 mm	PWU	1 269 000
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	100 t prochu artyleryjskiego stok.	KZU	1 100 000
	Haiti ¹²	„Grimard”	112 lkm wz.15 Lewis stok.	KZU	45 000
	Haiti ¹²	„Grimard”	300 lotniczych km wz.15 Lewis stok.	KZL	120 000
	Haiti ¹²	„Grimard”	7 mln naboí kb 7,69 stok.	KZU	546 000
	Iran ¹³	—	1 samolot turystyczny RWD-13	DWL	.
	Meksyk ¹²	„Grimard”	105,5 t prochu karabinowego	PWPiMK	1 529 750
	Niemcy ¹¹	„Veltjens”	8 mln naboí kb 8 mm fr. stok.	KZU	840 000
	Niemcy ¹¹	„Daug- -Veltjens”	3 000 strzałów haubicznych 155 mm		846 000
	Palestyna	.	126 rkm wz.28e Browning	PWU	165 000
	Palestyna	.	Części zapasowe do rkm wz.28e Browning i amunicja 7,92 mm	PWU	114 000
	Portugalia ¹¹	„Herse”	Części zamienne do samolotów PWS-10 stok.	KZL	64 481
	Portugalia ¹¹	„West-Export”	20 torped morskich 450 mm stok.	KMW	491 530
	Rumunia	—	48 zestawów wyrzutników bombowych inż. Władysława Świąteckiego	Świątecki	400 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	7 000 kb wz.88/90, 90 i 95 Mannlicher stok.	KZU	294 000
			7 mln naboí kb 8 mm stok.	KZU	294 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	5 000 kb wz.95 Mannlicher stok.	KZU	210 000
			5 mln naboí kb 8 mm stok.	KZU	210 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	38 000 kb wz.07 Berthier stok.		
			38 mln naboí 8 mm stok.	KZU	8 208 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	1 272 ckm wz.10/28 stok.	KZU	2 706 816
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	Części zapasowe do lkm wz.15 Bergmann stok.	KZU	70 912
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	50 mln naboí 7,92 mm	Wytw. Am. nr 1	7 750 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	250 00 granatów ręcznych wz.31		1 100 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	234 523 granaty ręczne wz.31	„Granat”	985 000
			126 moździerzy 76 mm wz.16 stok.		
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	6 300 granatów moździerzowych 76 mm stok.	KZU	378 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”			

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	68 armat polowych 75 mm wz.06, 11 i 15 stok.	KZU	4 216 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	68 000 naboń armatnic 75 mm stok.	KZU	4 080 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	34 armaty polowe 77 mm wz.96 n/A i 16 z częściami zapasowymi stok.	KZU	990 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	39 828 naboń armatnic 77 mm stok.	KZU	1 593 120
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	12 933 naboje armatnic 77 mm stok.	KZU	1 086 372
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	56 armat polowych 80 mm austr. stok.	KZU	1 680 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	80 000 naboń armatnic 80 mm stok.	KZU	2 800 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	4 haubice polowe 100 mm wz.19	KZU	550 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	Škoda z częściami zapasowymi stok. 10 000 strzałów haubicznych 100 mm stok.	KZU	1 000 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	5 kompanii czołgów lekkich FT-17 (80 wozów) ze sprzętem stok.	KZU	14 000 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	30 000 naboń armatnic 37 mm stok.	KZU	1 260 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	28 000 granatów i szrapneli 75 mm fr. stok.	KZU	2 232 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	100 t trotylu	.	570 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	200 t prochu karabinowego	.	2 800 000
	Urugwaj ¹²	„Gokkes-Wolff”	600 t prochu artyleryjskiego	.	7 200 000
	Wenezuela (Curt Weber)	„Herse”	2 samoloty turystyczne RWD-13	DWL	.
	.	.	Licencja na wyrzutniki bombowe inż. Władysława Świąteckiego	Świątecki	.
	.	„Brandt”	200 moździerzy 81 mm wz.18	.	.
	.	.	Stockes-Brandt stok.	.	.
	.	.	100 000 granatów moździerzowych 81 mm stok.	KZU	.
	.	.	2 107 kbk wz.29e Mauser	PWU	267 247
	.	.	2 198 ckm wz.14 Colt stok.	KZU	990 000
	.	.	6,5 mln naboń kb 7,62 mm stok.	KZU	260 000
	.	.	400 ckm wz.08 Maxim na podstawach St. Etienne stok.	KZU	800 000
	.	.	Części zamienne do ckm wz.07/12 Schwarzlose stok.	KZU	26 000
	.	.	200 000 granatów ręcznych wz.31	„Granat”	840 000
	.	.	8 armat dalekonośnych 149 mm wł. stok.	KZU	720 000
	.	.	4 000 naboń 149 mm wł. stok.	KZU	880 000
	.	.	9 haubic polowych 150 mm wz.92 i 02 stok.	KZU	810 000
	.	.	9 000 strzałów haubicznych 150 mm wz.96 stok.	KZU	2 340 000
1938	Belgia (Renard) ¹⁴	—	Licencja na płatowiec bombowy P.37	PZL	400 000
	Bułgaria	—	Łoś	.	.
	Bułgaria	—	1 000 bomb lotniczych 12,5 kg	PWU	75 756
	Bułgaria	—	340 bomb lotniczych 50 kg	PWU	186 950
	Bułgaria ¹⁵	—	12 płatowców rozpoznawczo-bombowych P.43a	PZL	.
	Bułgaria ¹⁶	—	42 płatowce rozpoznawczo-bombowe P.43b	PZL	.
	Chiny ¹²	„Augsbourg”	60 płatowców łącznikowo-obszaryjnych	LWS	.
	Francja ¹²	„Schneider”	LWS-3 Mewa z opcją na licencje	.	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	10 000 kbk wz.29c Mauser z bagnietami	PWU	1 248 030
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	32,5 t trotylu	„Nitrat”	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	40 000 kbk wz.29e Mauser	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	600 rkm wz.28 Browning	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	420 ckm wz.30 Browning	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	15 000 naboń armatnic 75 mm	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	5 000 strzałów armatnic 105 mm	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	10 000 strzałów haubicznych 155 mm	PWU	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	150 t prochu karabinowego	PWPiMK	.
	Grecja ¹²	„Gokkes-Wolff”	450 t prochu artyleryjskiego	PWPiMK	.

Rok	Importer	Pośrednik	Przedmiot eksportu	Wytwórca (właściciel)	Wartość w zł.
	Peru ¹²	„Grimard”	30 000 kbk wz.29e Mauser	PWU	.
	Peru ¹²	„Grimard”	24 500 kbk wz.98a Mauser stok.	KZU	.
	Peru ¹²	„Grimard”	15 mln naboji 7,92 mm stok.	KZU	.
	Peru ¹²	„Grimard”	24 armaty przeciwpancerne 37 mm wz.36 Bofors	SMPZA	.
	Peru ¹²	„Grimard”	24 000 naboji armatnich 37 mm	PWU	.
			24 armaty przeciwlotnicze 40 mm wz.36 Bofors	„Starachowice”	.
			24 000 naboji armatnich 40 mm	PWU	.
	Turcja ¹⁶	—	500 ckm wz.30 Browning	PWU	2 739 544
		„Grimard”	300 rkm wz.28 Browning z częściami zapasowymi	PWU	438 510
			600 ckm wz.30 Browning z częściami zapasowymi	PWU	2 245 200
			500 kbk wz.29e Mauser	PWU	62 500
			25 rkm wz.28 Browning	PWU	.
			250 000 naboji 7,92 mm	PWU	.
			500 rkm wz.28 Browning z częściami zapasowymi	PWU	.
			500 ckm wz.30 Browning z częściami zapasowymi	PWU	.
			1 mln splepek do naboji kb	PWU	4 250
			2 ckm wz.08 Maxim stok.	KZU	4 800
			1,05 mln naboji kb 7,92 mm stok.	KZU	3 679
			70 armat przeciwpancernych 37 mm wz.36 Bofors	SMPA	.
			10 t prochu stok.	KZU	45 523
1939	Bułgaria ¹⁶	—	12 płatowców rozpoznawczo-bombo- wych PZL46b Sum	PZL	.
	Bułgaria ¹⁶	—	1 płatowiec myśliwski PZL24j	PZL	.
	Bułgaria ⁸ lub 16	—	15 Płatowców bombowych PZL37c	PZL	.
			Łoś		.
	Francja	„Bofors”	20 000 naboji armatnich 40 mm	PWU	.
	Holandia	„Bofors”	40 armat przeciwlotniczych 40 mm wz.36 Bofors	„Starachowice”	.
			24 000 naboji armatnich 40 mm	PWU	.
	Jemen	„Papadopoulos”	1 samolot turystyczny RWD-13	DWL	.
	Jugosławia ⁸ lub 16	—	20 płatowców bombowych PZL37c	PZL	.
			Łoś		.
	Jugosławia ⁸ lub 16	—	278 t prochu	PWPiMK	.
	Palestyna ¹⁶ 17		20 000 kb wz.16 Berthier z bagnetami stok.	KZU	.
			250 ckm wz.14 Hotchiss stok.	KZU	.
			20 mln naboji 8 mm stok.	KZU	.
			Rewolwery wz.30 Nagant (kilkaset szt.)	PWU	.
	Rumunia ¹⁶	—	252 armaty przeciwpancerne 37 mm wz.37 Bofors z przodkami i częściami zapasowymi	SMPA, HCR	.
			252 000 naboji armatnich 37 mm	PWU	20 578 250
	Rumunia ⁸ lub 16	—	30 płatowców bombowych PZL37d	PZL	.
			Łoś z licencją		.
	Stany Zjednoczone ¹⁸	—	1 samolot turystyczny RWD-15	DWL	.
	Turcja ¹⁶	—	171 ckm wz.30 Browning	PWU	894 693
	Turcja ⁸ lub 16		10 płatowców bombowych PZL37c	PZL	.
			Łoś z licencją i częściami do montażu 25 szt.		.
	Wielka Brytania ¹⁶	„Bofors”	150 armat przeciwpancernych 37 mm wz.36 Bofors	SMPA, HCR	.
			150 000 naboji armatnich 37 mm	PWU	.
	Wielka Brytania ¹⁶	„Bofors”	250 armat przeciwpancernych 37 mm wz.36 Bofors	SMPA, HCR	.
			250 000 naboji armatnich 37 mm	PWU	.
	Wielka Brytania ¹⁶	„Bofors”	150 armat przeciwlotniczych 40 mm wz.36 Bofors	„Starachowice” HCR	.
			150 000 naboji armatnich 40 mm	PWU	.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CAW, KSG I/303.2.21 notatka pt. „Eksport za pośrednictwem SEPEWE od 1928 do końca 1934 r.”; O I SG I/303.3.523 zestawienia transakcji zawartych przez SEPEWE w 1937 r. i kwot wpłaconych przez spółkę na FON; BPW MSWojsk. I/300.56.63 zestawienie wykonanych zamówień uzyskanych za pośrednictwem SEPEWE za lata 1931- połowa 1935; I/300.56.64 wykaz transakcji zawartych przez SEPEWE na rok 1937; S t a w e c k i, *Przyczynek*, dz. cyt., s. 303-306; Z g ó r n i a k, dz. cyt., s. 451-458 i rozproszonych archiwaliów oraz publikacji.

O ile nie zaznaczono, tabela obejmuje umowy zawarte przez SEPEWE. Drobne transakcje (wysyłki wzorów, itp.) nie zostały uwzględnione.

¹ Umowa podpisana przed powstaniem SEPEWE i wykonana przypuszczalnie w połowie.

² Kontrakt zawarła firma „Benni & Spiro”.

³ Towar przejął pośrednik po rezygnacji odbiorcy z dostawy.

⁴ Transakcja kompensowana sprzętem stokowym.

⁵ Umowę zawarła firma „Agrumaria”.

⁶ Transakcję zawarły samodzielnie PZL.

⁷ Kontrakt podpisały samodzielnie DWL.

⁸ Fakt podpisania umowy nie jest pewny.

⁹ W rzeczywistości odbiorcą był zapewne Paragwaj.

¹⁰ Być może transakcja oficjalnie do Chin, a faktycznie dla wojsk gen. Francisco Franco y Bahamonde.

¹¹ Dostawa przypuszczalnie dla strony frankistowskiej.

¹² Dostawa przypuszczalnie dla republikańskiego rządu Hiszpanii.

¹³ Dar prezydenta Ignacego Mościckiego dla szacha Iranu Rezy Pahlawiego.

¹⁴ Plus opłaty na rzecz PZL za każdy wyprodukowany egzemplarz.

¹⁵ Do 31.08.1939 r. kontrahent nie odebrał 9 maszyn

¹⁶ Umowa nie została wykonana w całości (lub wcale) z powodu wybuchu wojny.

¹⁷ Koszt części zamówienia pokryła zapewne strona polska.

¹⁸ Samolot pozostał w Stanach Zjednoczonych po wybuchu wojny, gdzie wcześniej eksponowano go na wystawie światowej.

Poza wyszczególnionymi transakcjami DWL sprzedały za granicę w latach trzydziestych:

— Austria — 1 samolot turystyczny RWD-13.

— Czechosłowacja — licencja na samolot treningowy RWD-8 (produkcji nie podjęto).

— Estonia — licencja na samolot treningowy RWD-8 (zbudowano przynajmniej 1 szt.) i 1 samolot turystyczny RWD-13

— Jugosławia — licencja dla firmy „Rogożarski” na samolot turystyczny RWD-13 (zbudowano kilkanaście szt.)

— Palestyna — 2 samoloty treningowe RWD-8; 3 samoloty turystyczne RWD-13 i 1 RWD-15

— Stany Zjednoczone — 2 samoloty turystyczne RWD-13

TABELA 5. WARTOŚĆ MATERIAŁU UŻYTKU WOJSKOWEGO SPRZEDANEGO ZA GRANICĘ ZA POŚREDNICTWEM SEPEWE W LATACH 1927-1938 W ZŁOTYCH

Rok	Do wykonania z roku ubiegłego	Zamówienia uzyskane w roku bieżącym		Dostawy wykonane w roku bieżącym			Dostawy do wykonania w roku następnym
			%	% Cum		%	
1927	—	—	—	—	—	—	—
1928	—	738 803	0,25	0,25	738 803	0,29	0,29
1929	—	2 565 276	0,88	1,13	2 565 276	1,0	1,29
1930	—	5 448 182	1,87	3,0	4 445 930	1,73	3,02
1931	1 002 252	8 190 013	2,81	5,81	4 267 628	1,66	4,68
1932	4 924 637	1 900 467	0,65	6,46	6 708 514	2,6	7,28
1933	116 590	7 061 848	2,42	8,88	4 483 830	1,74	9,02
1934	2 694 608	7 626 531	2,62	11,5	4 869 943	1,89	10,91
1935	5 451 196	4 089 943	1,4	12,9	7 065 554	2,74	13,65
1936	2 475 574	101 522 896	34,86	47,75	45 441 311	17,63	31,28
1937	58 557 159	81 447 303	27,96	75,72	135 029 793	52,4	83,68
1938	4 974 669	70 717 773	24,28	100,0	42 061 689	16,32	100,0
RAZEM	x	291 309 024	100,0	100,0	257 678 271	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdania zarządu SEPEWE za rok 1938 CAW, KSG I/303.2.21.

TABELA 6. EKSPORT MATERIAŁÓW UŻYTKU WOJSKOWEGO ZA POŚREDNICTWEM SEPEWE W LATACH 1927-1938 Z PODZIAŁEM NA RYNKI ZBYTU.

L.p.	Kraj	Uzyskane zamówienia		Wykonane dostawy		Do wykonania po 31.12.1938 r.	
		w zł.	%	w zł.	%	w zł.	%
1.	Urugwaj	76 467 308	26,1	76 467 308	29,7	—	—
2.	Grecja	65 958 240	22,6	62 198 548	24,1	3 759 692	11,2
3.	Peru	25 501 047	8,8	25 501 047	9,9	—	—
4.	Rumunia	19 641 865	6,7	17 965 683	7,0	1 676 182	5,0
5.	Bułgaria	18 570 524	6,4	6 849 731	2,7	11 720 793	34,8
6.	Meksyk	17 697 491	6,1	17 697 491	6,9	—	—
7.	Chiny	11 244 795	3,9	11 244 795	4,4	—	—
8.	Turcja	9 771 225	3,4	6 453 555	2,5	3 317 670	9,9
9.	Francja	8 125 840	2,8	7 345 840	2,9	780 000	2,3
10.	Wielka Brytania	8 014 327	2,7	14 327	0,0	8 000 000	23,8
11.	Jugosławia	7 890 176	2,7	7 219 494	2,8	670 000	2,0
12.	Holandia	5 052 894	1,7	1 372 894	0,5	3 680 000	10,9
13.	Hedzas (Arabia Saudyjska)	3 611 573	1,2	3 611 573	1,4	—	—
14.	Portugalia	2 594 183	0,9	2 594 183	1,0	—	—
15.	Estonia	2 099 844	0,7	2 099 844	0,8	—	—
16.	Niemcy	1 947 816	0,7	1 947 816	0,8	—	—
17.	Brazylia	1 619 075	0,6	1 619 075	0,6	—	—
18.	Węgry	1 457 825	0,5	1 457 825	0,6	—	—
19.	Palestyna	1 032 039	0,4	1 032 039	0,4	—	—
20.	Haiti	786 000	0,3	786 000	0,3	—	—
21.	Finlandia	570 000	0,2	570 000	0,2	—	—
22.	Włochy	544 684	0,2	544 684	0,2	—	—
23.	Jemen	215 785)		215 785)		—	—
24.	Abisynia	215 202)		215 202)		—	—
25.	Kolumbia	177 466)		177 466)		—	—
26.	Łotwa	177 500)		117 500)		—	—
27.	Wenezuela	100 000)		100 000)		—	—
28.	Austria	88 754)		88 754)		—	—
29.	Hiszpania	72 250)		72 250)		—	—
30.	Dania	39 500)	0,4	39 500)	0,3	—	—
31.	Stany Zjednoczone Ameryki	25 670)		25 670)		—	—
32.	Szwecja	22 243)		2 943)		19 300)	0,1
33.	Norwegia	15 352)		11 738)		3 614)	0,1
34.	Nikaragua	7 700)		7 700)		—	0,1
35.	Czechosłowacja	5 980)		5 980)		—	—
36.	Belgia	3 760)		940)		2 820)	0,1
37.	Argentyna	2 448)		2 448)		—	—
RAZEM:		291 309 024	100,0	257 678 271	100,0	33 630 753	100,0

Ź r ó d ł o: Opracowano na podstawie: Sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938 CAW, KSG I/303.2.21. Powyższe zestawienie (obejmujące przypuszczalnie jedynie wartość wyeksportowanego sprzętu, a nie np. sprzedanych licencji) nie odzwierciedla stanu faktycznego. Zamaskowano w nim bowiem eksport broni do Hiszpanii w czasie trwającej tam wojny domowej, a także wywóz materiału do Paragwaju, będącego w stanie wojny z Boliwią w latach 1934-1935. Obie grupy umów były bowiem niezgodne ze zobowiązaniami przyjętymi przez rząd polski i dlatego materiał sprzedany stronom wojującym w oficjalnej statystyce został zaliczony na konto innych państw. Eksport do Hiszpanii wynoszący wg relacji gen. Wiatra ok. 170 mln zł, wg PSZ tyle samo, a wg b. dyrektora Banku Polskiego Zygmunta Karpińskiego ok. 187 mln zł ukryty został w następujących rubrykach:

- Urugwaj (całość) — 76,47 mln zł.
- Grecja (cały wywóz za lata 1937-1938) — ok. 53 mln zł.
- Peru (całość) — 25,5 mln zł.
- Meksyk (całość, ale bez ukrytego w owej pozycji wywozu broni do Paragwaju za sumę ok. 192 000 zł) — 17,5 mln zł.
- Chiny (przypuszczalnie cały wywóz za lata 1936-1938) — ok. 4,2 mln zł.
- Francja (przeważająca część wywozu za lata 1936-1938) — ok. 6,5 mln zł.
- Portugalia (całość) — ok. 2,6 mln zł.
- Niemcy (całość) — ok. 1,95 mln zł.
- Haiti (całość) — 0,79 mln zł.
- Włochy (nieznana część eksportu) — ok. 0,4 mln zł ?

W sumie daje to ok. 189 mln zł, czyli niewiele więcej od wartości podanej przez dyr. Karpińskiego.

Rzeczywista statystyka wywozu sprzętu wojskowego z rozbiorem na poszczególnych odbiorców wygląda zatem przypuszczalnie tak:

1. Hiszpania	ok. 187 000 000 zł	= 64,2 %
2. Rumunia	19 641 865 zł	= 6,7 %
3. Bułgaria	18 570 524 zł	= 6,4 %
4. Grecja	ok. 13 000 000 zł	= 4,5 %
5. Turcja	9 771 225 zł	= 3,4 %
6. Wielka Brytania	8 014 327 zł	= 2,7 %
7. Jugosławia	7 890 176 zł	= 2,7 %
8. Chiny	ok. 7 100 000 zł	= 2,4 %
9. Holandia	5 052 894 zł	= 1,7 %
10. Hedżas	3 611 573 zł	= 1,2 % itd.

Ponieważ jednak wskutek wybuchu II wojny światowej SEPEWE nie wywiązało się z szeregu zawartych w 1938 r. umów (np. w Wielką Brytanią, Turcją i in.), zestawienie to powinno ulec pewnej (niemożliwej do ustalenia) korekcji.

TABELA 7. WARTOŚĆ WYWOZU SPRZĘTU WOJSKOWEGO ZA POŚREDNICTWEM SEPEWE W LATACH 1928-1938 W PORÓWNANIU Z CAŁOŚCIĄ EKSPORTU TOWARÓW Z POLSKI (W MLN. ZŁ.).

Rok	a — Eksport towarów cywilnych	b — Eksport sprzętu wojskowego	c — Eksport ogółem	b : c %
1928	2508,0	0,7	2508,7	0,0
1929	2813,4	2,6	2816,0	0,1
1930	2433,2	4,4	2437,6	0,2
1931	1879,0	4,3	1883,3	0,2
1932	1083,8	6,7	1090,5	0,6
1933	959,6	4,5	964,1	0,5
1934	975,3	4,9	980,2	0,5
1935	925,0	7,0	932,0	0,8
1936	1026,2	45,4	1071,6	4,2
1937	1195,5	135,0	1330,5	10,0
1938	1184,7	42,0	1226,7	3,4

Źródło: Obliczenie własne na podstawie: Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939, s. 161, 166, 167; sprawozdanie zarządu SEPEWE za rok 1938 CAW, KSG I.303.2.21.

L. GORIZONTOW — Clerk's apparatus of the Polish Kingdom during a period of Paskiewicz administration (1831-1855).

Author, using among others the archives created by Russian supreme authorities (including correspondence between Tsar Nicholas I and Iwan Paskiewicz, a governor for the Polish Kingdom), presents Russian personal policy on Polish territories after the fall of Insurrection 1830-31. Many years lasting attempts to eliminate from administration the Poles, who were disinclined to Russian administration, failed due to financial troubles and insufficient number of competent Russian clerks what hindered profound reforms. Until the very end of investigated period Poles, although treated distrust and paid poorly, constituted majority on lower and middle clerks posts.

J. KOCHANOWSKI — From Dźwina River to Dniestr River. Activity of Mixed Border Commission on East between 1921-1922.

Polish-Soviet Commission which aim was to precisely fix a border between two countries, acted from signature of peace treaty in Ryga (March 18, 1921) until November 1922. Author, on the basis of recently disclosed Polish Commission archive stored in Moscow since World War II, describes a work of Commission paying special attention to conflicts resulting from contradictory interests and hostility of both sides. He also shows difficulties connected with postulates set forth by the people living on near-border areas.

M.P. DESZCZYŃSKI — Polish export of military equipment during a period between World Wars (Problems Sketch).

An export of military equipment from Poland that had been rather ineffective at the very beginning, was then in 1926 monopolized in practice by SEPEWE firm fully controlled by government. Centralization and state protection realized to be conducive to export growth. In spite of relative weakness of Polish financial system and high production costs until the end of 30s' Poland found itself in the forefront of European military equipment exporters. The biggest importers of Polish equipment were both parties of Spanish civil war (about 2/3 of export value, mostly used equipment) and the Balkan countries. In spring and summer of 1939 the Polish authorities did not decide to requisition of military equipment ordered by foreign contracting parties what considerably decreased defence ability of the state in war against Germany.

Z. LANDAU — Controversy regarding direction of activity of Home Economy Bank (BGK).

Home Economy Bank was founded in 1924 in order to finance a public sector of Polish economy. According to its statute interpretation made by its first president J.K. Steczkowski the bank credited all kind of activities that were improving Polish economy status. Since 1927 R. Górecki, a new Bank's president, tried to limit crediting the state and self-government activities what was inconsequently performed due to weakness of Polish financial market that was additionally disorganized by the great economic crisis. In the middle of 30s' a Bank's self-dependence was decreased — it became an executor of government orders.

E.J. NALEPA — Army Mining Battalions in Poland between 1949-1959.

Author presents unknown problem of mining battalions in Polish Army in 1949-1959. Participation in battalions was treated as a vicarious military service and a particular form of repression towards persons who were hostile to a communist system introduced in Poland after